

Tematik, Biçemsel ve Edebî Değer Bakımından *Muhtasar-ı Selçûknâme*'de Geçen Şiirler

Mustafa SEZER | orcid.org/0000-0002-7319-6978 | mustafasezer@beun.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, Zonguldak, Türkiye

<https://ror.org/01dvabv26>

Öz

Müellifi meçhul olduğu belirtilen *Tevârih-i Âl-i Selçûk* veya diğer adıyla *Muhtasar-ı Selçûknâme*, İbn Bîbî'nin (öl. 684/1285'ten sonra) *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye* adlı eserinin özeti olduğu bilinmektedir. *el-Evâmiru'l-Alâiyye*'de geçen iki Alâiyye tabirinin iki Alâeddin'den kaynaklandığı belirtilmektedir. Bunlardan birincisi, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a (1220-1237), diğeri de İlhanlılar'ın ünlü devlet adamı ve tarihçisi Alâeddin Atâ Melik el-Cüveynî'ye (öl. 681/1283) nispetlidir. Bu kitap, Anadolu Selçuklu Sultanlarını (1075-1308) ve dönemlerini ele alan bir eserdir. I. Alâeddin Keykubad dönemi ise müellifin tanık olduğu dönem olması hasebiyle daha detaylı ve kapsamlı ele alınmıştır. Eser, hacimli olduğu gerekçesiyle meçhul bir müellif tarafından ihtisar edilmiştir. Bu muhtasar, Hollandalı müsteşrik Houtsma tarafından ilk defa 1902 yılında Farsça aslıyla neşredilmiştir. Aynı zamanda eser, Muhammed Saîd Cemâlüddin tarafından 1995 yılında Arap Diline de çevrilmiştir. *el-Evâmiru'l-Alâiyye* müellifi İbn Bîbî'nin Fars ve Arap Dillerine ve edebiyatlarına vukûfiyeti bilinmektedir. Eserde Arapça ve Farsça şiirlerin varit olduğu görülmektedir. Muhtasarı olan *Tevârih-i Âl-i Selçûk* (*Muhtasar-ı Selçûknâme*) da eserin orijinalinden bazı şiirleri aynen almaktadır. Bu bağlamda eserdeki şiirlerin içerik ve üslûp açısından değerlendirilmesi, bilimsel açıdan ifade ettikleri anlam zenginliklerinin ortaya çıkarılmaya çalışılması her şiirin içerdiği ayrı bir hikâye ayrı bir edebî derinlik taşıması gerçeğinden yola çıkarak önem arz etmektedir. Şiirlerin belli bağlamlarda serdedildikleri bir gerçektir. Genelde Abbâsîler (750-1258) sonrasında Büyük Selçuklular (1040-1157) ve ardılı beylik ve devletler dönemlerinde Arap Şiirinden de etkilenmek suretiyle teşekkül eden edebiyâtın şiir anlayışında kahramanlık hikâyeleri, medih, zem, hiciv, eyyâm, kısas vb. üslûplar bulunmaktadır. Bu üslûplar, dönemi aydınlatan birtakım verileri de günümüze sunmaktadır. Eserde geçen ilgili beyitlerin taşıdığı dil ve üslûba dair belli zenginlikleri araştırmanın da önemi haiz olduğu görülmektedir. Genellikle Selçuklu dönemi tarihî vakalarını ele alan bu eser, sebep-sonuç bağlamında kritik edilen ve tarih biliminin döneme ışık tutan bir kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu telif kapsamında yapılacak lugavî ve edebî bakış açısının tespitine dönük bu tür çalışma ve araştırmalar aynı zamanda dönemin edebî ve biçemsel yapısına ışık tutacaktır. Bu sebeple eserde yer alan klasik döneme ait şiirlere, Arap Dili Belâğatı ve Edebîyatı sistematiğiyle tali bir bakış açısının sunulması, tarih ilmine tafsilli

okumalarla hizmet edebilecek ve başka verileri ortaya koyabilecektir. Bu vesileyle ilgili çalışma, tarih-edebiyât-dil gibi müşterek okumaların ve interdisipliner çalışmaların ehemmiyeti noktasında ayrı bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belâgatı, Selçûknâme, İbn Bîbi, el-Evâmiru'l-Alâiyye, Şiir, Muhtevâ, Üslûp.

Atıf Bilgisi

Sezer, Mustafa. “Tematik, Biçemsel ve Edebî Değer Bakımından *Muhtasar-ı Selçûknâme*'de Geçen Şiirler”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2025), 231-280. DOI: 10.69576/ihya.1532101

Geliş Tarihi	13 Ağustos 2024
Kabul Tarihi	29 Aralık 2024
Yayın Tarihi	15 Ocak 2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma 24-25.11.2023 tarihlerinde çevrim içi gerçekleştirilen “Uluslararası Selçuklu Anadolu’sunda İlim ve Ulema Sempozyumu” adlı sempozyumda müellifçe sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Poems in Muhtasar-i Saljûknâme in Terms of Thematic, Stylistic and Literary Value

Mustafa SEZER | orcid.org/0000-0002-7319-6978 | mustafasezer@beun.edu.tr

Asst. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Zonguldak, Türkiye

<https://ror.org/01dvabv26>

Abstract

Tawârîh-i Âl-i Saljûk, or Mukhtasar-i Saljûknâme, whose author is unknown, is recognized as a summary of Ibn Bîbî's (d. after 684/1285) *Al-Awâmir al-Alâ'iyya fî al-Umûr al-Alâ'iyya*. It is stated that the two *Alâ'iyya* expressions in *Al-Awâmir al-Alâ'iyya* originate from two figures named Alâeddin. The first refers to the Saljûq Sultan Alâeddin Keykubad I (r. 1220–1237), and the second to the famous Ilkhanid statesman and historian Alâeddin Atâ Malik al-Juwaynî (d. 681/1283). This book focuses on the Anatolian Saljûq Sultans (1075–1308) and their reigns. The period of Alâeddin Keykubad I is discussed in greater detail and more comprehensively, as it was a time that the author personally witnessed. The original work was abridged by an unknown author due to its length. This abridgment was first published in Persian by the Dutch scholar Houtsma in 1902 and was later translated into Arabic by Muhammad Sa'îd Jamâl al-Dîn in 1995. Ibn Bîbî, the author of *Al-Awâmir al-Alâ'iyya*, is known for his mastery of Persian and Arabic language and literature. It is notable that the work contains both Arabic and Persian poems. *Muhtasarî Tevârîh-i Âl-i Selçûk* (*Muhtasar-i Selçûknâme*) includes several poems from the original text verbatim. In this context, evaluating the poems in terms of their content and style is essential to uncover the richness of meaning they convey. Each poem carries a unique story and literary depth, making it valuable from a scholarly perspective. It is a well-established fact that poems are set within specific contexts. In general, literary styles such as heroic stories, epic tales, panegyric (*medih*), blame (*zamm*), satire, historical anecdotes (*ayyâm*), and narrative stories (*qisas*) are prominent in the poetic traditions influenced by Arabic literature during the Abbâsîd (750–1258) period, the Great Saljûq Empire (1040–1157), and their successor states. These literary styles also provide valuable insights into the historical periods they represent. Therefore, it is crucial to examine the linguistic and stylistic richness found in the relevant couplets within this work.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Selçûknâme, Ibn Bîbî, al-Awâmir al-Alâ'iyya, Poetry, Content, Style.

Citation

Sezer, Mustafa. “Poems in Muhtasar-i Saljûknâma in Terms of Thematic, Stylistic and Literary Value”. *İhya International Journal of Islamic Studies* 11/1 (January 2025), 231-280. DOI: 10.69576/ihya.1532101

Date of Submission	13 August 2024
Date of Acceptance	29 December 2024
Date of Publication	15 January 2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study is an expanded version of the abstract paper presented by the author at the "International Symposium on Science and Scholars in Seljuk Anatolia," held online on November 24-25, 2023.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

The Tawârîh-i Âl-i Saljûk, also known as the Mukhtasar-i Saljûknâma, is an anonymous work that serves as a summary of Ibn Bîbî's (d. after 684/1285) al-Awâmir al-Alâiyya fi'l-Umûri al-Alâiyya. It is noteworthy that the term Alâiyya in al-Awâmir al-Alâiyya is attributed to two different Alâeddins. The first attribution is to the Saljûq Sultan Alâeddin Keykubad I (r. 1220–1237), while the second is to the renowned Ilkhanid statesman and historian Alâeddin Atâ Malik al-Juwaynî (d. 681/1283). The book primarily focuses on the Anatolian Saljûq Sultans (1075–1308) and their respective reigns. Given that the author personally witnessed the period of Alâeddin Keykubad I, this era receives more detailed and comprehensive treatment. Due to its voluminous nature, the work was later abridged by an unknown author. The first publication of this abridgment was in Persian by the Dutch scholar Houtsma in 1902. Additionally, it was translated into Arabic by Muhammad Sa'îd Jamâl al-Dîn in 1995. Ibn Bîbî, the original author of al-Awâmir al-Alâiyya, was proficient in both Persian and Arabic languages and literature. The work also contains Arabic and Persian poems, some of which are directly borrowed from the original text. In this context, it is important to evaluate the poems in terms of their content and style and to reveal the richness of meaning they express from a scholarly point of view, considering that each poem carries a unique story and literary depth. It is a fact that poems are set in specific contexts. In general, there are literary styles such as heroic stories, epic tales, madih (panegyric), zamm (blame), satire, ayyâm (historical anecdotes), and qisas (narrative stories) in the poetry traditions influenced by Arabic literature during the Abbâsîd (750–1258) period, the Great Saljûq Empire (1040–1157), and their successor states. These styles also provide valuable data to enlighten the period for contemporary readers. Furthermore, investigating the linguistic and stylistic richness found in the relevant couplets in the work is also of significant importance. Mukhtasar-i Saljûknâma begins with Izzeddin Kılıçarslan II's (1155–1192) appointment of his son Gıyâseddin Keyhusrev I (r. 1192–1196, 1205–1211) as his regent. First of all, it should be noted that Kılıçarslan II was a visionary sultan who reinforced the Turkish presence in Anatolia through his resilience and wise policies against Byzantine and Crusader campaigns during his reign. However, his decision to divide his lands among his sons led to throne struggles even during his lifetime. Having become involved in these struggles, Kılıçarslan II eventually appointed Gıyâseddin Keyhusrev I as his heir apparent. Gıyâseddin Keyhusrev I ascended the throne twice. During his first reign, he lost his claim to the throne and sought refuge in Byzantium. However, he later recaptured Konya and began his second reign. During this period, the Anatolian Saljûqs (1075–1308) became a significant political power and, especially after the conquest of Antalya, emerged as an economic power as well. However, after the unfortunate martyrdom of the sultan in the Battle of Alaşehir against the Byzantines (607/1211), a struggle for the throne began between Gıyâseddin Keyhusrev I's sons, Izzeddin Keykâvus I (r. 1211–1220) and Alâeddin Keykubad I (r. 1220–1237). After Izzeddin Keykâvus I's death, Alâeddin Keykubad I took the throne. Like previous reigns, Keykubad I's period was marked by victories and struggles both in the east and the west. During his reign, the state faced Mongol raids in Anatolia following the elimination of the Khârizmshâhs (1097–1231), which became one of the most significant problems for the state. After Keykubad I was poisoned and died, Gıyâseddin Keyhusrev II (r. 1237–1246) ascended to the throne. This period witnessed the rapid decline of the Anatolian

Saljûqs following their catastrophic defeat against the Mongols at the Battle of Köseadağ (641/1243). Subsequently, a period of internal turmoil ensued, yet the Anatolian Saljûqs managed to survive until 1308. In conclusion, the *Muhtasar-ı Selçûknâme* covers the events between 588/1192 and 679/1281 in detail. The couplets in the work reflect the political events of the period through literary styles. The descriptions are generally in the form of advice, guidance, warning, heroism, praise, satire, repentance, and veteran narratives. Therefore, the work sheds light on a century-long period from various aspects. The powerful and glorious times of the Anatolian Saljûqs during the relevant period are depicted, along with the conflicts, throne struggles, campaigns, and wars of the era. Additionally, the work presents literary depictions of palace life, including emotions such as joy, sorrow, hope, and despair, thus containing a wealth of literary material related to human experiences and sentiments.

Giriş

Meçhul bir müellif tarafından kaleme alınan *Muhtasar-ı Selçûknâme, el-Evâmiru'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâiyye* adlı eserin özetidir.¹ Eserin adında geçen iki Alâeddin ifadesi, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (öl. 634/1237) ile İlhanlı devlet adamı Atâ Melik el-Cüveynî'ye (öl. 681/1283) nispetledir.² Bu kitap, Hollandalı şarkiyatçı Houtsma tarafından 1902 yılında Farsça orijinal haliyle yayımlanmıştır.³ Daha sonraları Arap dilinde de yayımlanmıştır.

Bu eser, II. İzzeddin Kılıcarslan'ın (1155-1192) oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i (1192-1196/1205-1211) yerine saltanat nâibi olarak atamasıyla başlamaktadır. Öncelikle II. Kılıcarslan'ın kendi döneminde gerçekleşen Bizans'a ve Haçlı seferlerine karşı gösterdiği dirayet ve akıllıca siyasetten ötürü Anadolu'daki Türk varlığını perçinleştiren dâhi bir sultan olduğu söylenmelidir. Ancak II. Kılıcarslan'ın hâkimiyeti altındaki toprakları oğulları arasında paylaşması daha hayatta iken taht mücadelelerinin oluşmasına sebep olmuştu. Mücadelelerin tarafı haline gelen Selçuklu Sultanı II. Kılıcarslan, sonunda oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i veliaht olarak atamıştı. I. Gıyâseddin iki defa tahta çıkmış bir sultandır. İlk döneminde taht mücadelelerini kaybetmiş ve Bizans'a sığınmıştı. Ancak daha sonra Konya'yı ele geçirerek ikinci saltanat dönemine başlamıştır. Bu devirde Anadolu Selçukluları (1075-

¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, çev. Muhammed Saîd Cemâlüddin (Kahire: el-Merkezu'l-Kavmî li't-Terceme, 2007), Önsöz/1-18; *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 7-21; Abdülkerim Özeydın, "İbn Bîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/379-382.

² Orhan Bilgin, "Cüveynî Atâ Melik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/140-141.

³ Bu asıl için bk. *Tevârih-i Âl-i Selçûk I, III (Histoire Der Seldjoudides D'asie Mineure)*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Kayıt No: 17309 ve 17310, Yer: AI/2615-3 ve 4. İlgili yazma eserin internet erişimi için bk.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemid=267355&dkymid=5884>.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemid=267354&dkymid=5885>.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=508531&materialType=NE&query=bibi>.

1308) siyasî bir güç olmuşlar ve özellikle Antalya'nın fethinden sonra ekonomik güç haline de gelmişlerdir.⁴ Ancak sultanın Bizanslılarla yapılan Alaşehir savaşında (607/1211) talihsiz bir şekilde şehit edilmesinden sonra bu sefer I. Gıyâseddin'in oğulları I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ile I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) arasında taht mücadelesi başlamıştır. Mücadeleyi kazanan I. İzzeddin Keykâvus'un vefatından sonra tahta I. Alâeddin Keykubad geçmiştir. Keykubad dönemi de diğer dönemlere benzer şekilde doğu ve batıdaki zafer ve mücadelelerle geçmiştir. Bu periyotta devlet, Hârizmşahların (1097-1231) ortadan kaldırılmasıyla birlikte Anadolu Moğol akınlarına maruz kalmaya başlamış ve bu sorun devleti meşgul eden en büyük problemlerden biri haline gelmişti.⁵ Keykubad'ın zehirlenmesi ve vefatının ardından tahta II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246) geçmiş, bu dönem Moğollara karşı Köseadağ'da (641/1243) yaşanan büyük mağlubiyet sonrası Anadolu Selçuklularının hızla çöküşe geçtiği bir dönem olmuştur.⁶ Sonrasında pek fazla iç karışıklıklara sahne olan bir süreç yaşanmış ve Anadolu Selçukluları 1308 yılına kadar varlık gösterebilmiştir. Sonuç olarak *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 588/1192-679/1281 arasındaki olayları detaylarıyla ele almıştır. Güzelce anlaşılması adına aşağıdaki tablo eserin işlediği dönemi göstermesi bakımından faydalı olacaktır.⁷

II. İzzeddin Kılıcarslan	550 (1155)
I. Gıyâseddin Keyhusrev (birinci hükümdarlığı)	588 (1192)
II. Süleyman Şah	593 (1196)
III. İzzeddin Kılıcarslan	600 (1204)
I. Gıyâseddin Keyhusrev (ikinci hükümdarlığı)	601 (1205)
I. İzzeddin Keykâvus	608 (1211)
I. Alâeddin Keykubad	616 (1220)
II. Gıyâseddin Keyhusrev	634 (1237)
II. İzzeddin Keykâvus (müstakil hükümdarlığı)	643-647 (1246-1249)

⁴ Abdülkerim Özaydın, "Kılıcarslan II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/398-402; Ali Sevim, "Keyhusrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/346-348.

⁵ Faruk Sümer, "Keykâvus I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/351-353; Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/357-359.

⁶ Ali Sevim, "Keyhusrev II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/348-350.

⁷ Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/380-384.

II. İzzeddin Keykâvus-IV. İzzeddin Kılıcarslan-II. Alâeddin Keykubad (müşterek hükümdarlık)	647-652 (1249-1254)
II. İzzeddin Keykâvus (müstakil hükümdarlığı ve IV. İzzeddin Kılıcarslan ile müşterek hükümdarlık)	652-660 (1254-1262)
IV. İzzeddin Kılıcarslan (müstakil hükümdarlığı)	660 (1262)
III. Gıyâseddin Keyhusrev	664 (1266)
III. Gıyâseddin Keyhusrev-II. Gıyâseddin Mesud (müşterek hükümdarlık)	680-682 (1282-1284)

Yukarıda zikri geçen dönemleri ele alan *Muhtasar-ı Selçûknâme*, İbn Bîbî'nin *el-Evâmiru'l-Alâiyye* adlı eserinin muhtasarıdır. Kitabı ihtisar eden meçhul müellif, döneminde onun hacimli olmasından yakınıldığını ifade ederek özet hale getirilmesi görevini uhdesine aldığını ifade etmektedir. Bu ameliyeyi gerçekleştirirken uzun tavsiflere ve sözlere girişmeden bunu yaptığını söylemektedir. Haliyle *Muhtasar-ı Selçûknâme*, İbn Bîbî'nin şiirler ve uzun edebî anlatımlarla bezediği eserinin bu kısımlarının atılarak kısaltıldığı bir eser olmuştur.⁸

1. Eserdeki Şiirlerin Muhtevâsı

Eser, yukarıda da belirtildiği üzere II. İzzeddin Kılıcarslan'ın (öl. 588/1192) yerine oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i (öl. 607/1211) veliaht olarak tayin etmesinin anlatımıyla başlamakta. Bu bağlamda Sultan Kılıcarslan, oğlu Gıyâseddin'e devlet erkânının da mevcut olduğu bir ortamda Kur'ân'dan âyetlerle ve birtakım hikmetli sözlerle nasihatlerde bulunmakta, akabinde de oğluna şu beyti okumaktadır:

بَعْضِي وَاحِدٌ وَيَحُلُّ مَحَلَّهُ آخَرُ لَا يَدَعُ اللَّهُ الدُّنْيَا بِغَيْرِ حَاكِمٍ

“Biri gider yerine bir başkası gelir; Allah bu dünyayı hâkimsiz bırakmaz.”⁹ Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Sultan II. Kılıcarslan vefat etmiş ve beylerin biat etmesiyle I. Gıyâseddin Keyhusrev Anadolu Selçuklu Sultanı olmuştur. Onun sultan olması şerefine kutlamalar gerçekleştirilmiştir. Şu beyit onun sultan oluşuna gösterilen sevinci ifade etmektedir.

جَلَسَ السُّلْطَانُ مُبَارَكُ الْقِدَمِ بِيَمِينِ الْقُدُومِ
وَقَفَّ قَادَةُ الْأَطْرَافِ بِجَوَارِ الْعَرْشِ بَيِّنًا وَيَسَارًا
فَوْقَ عَرْشِ السُّلْطَنَةِ فِي بَسِيطِ خُطَّةِ الرُّومِ
وَجَعَلَ مَا لَمْ يَحْضُرْ لَهُ مِنَ الدَّرْهِمِ وَالذِّينَارِ نَقَارًا

“Gelişi uğurlu, mertebesi bereketli olan Sultan, saltanat arşına, Rum diyarının idaresine oturdu. Etrafında kumandanlar sağlı sollu durdular, etrafa sayılamayacak kadar çok dirhem ve dinarlar saçtılar.”¹⁰

Ancak Sultan II. Kılıcarslan'ın son demlerinde devleti saltanat müntesiplerinin müşterek malı kabul eden eski Türk geleneğine ve hâkimiyet anlayışına uyarak on bir oğlu arasında taksim etmesi, babalarının ölümünden sonra kendisine sultan olarak biat edilen I.

⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, Önsöz 10.

⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 3.

¹⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 4.

Gıyâseddin dışındaki diğer kardeşlerinin kendisine isyan etmesine sebep olmuştu. Bu minvalde şu şiir serdedilmiştir:

لَنْ نَرْضَى بِمَا حَكَمَ الْأَبُ كَيْفَ نُزِيلُ هَذَا السَّنَارَ وَنَمْسُحُ هَذَا الْعَارَ

“Babamızın verdiği hükme razı olmayacağız, bu ayıbı nasıl izale eder bu ârı nasıl temizleriz!?”¹¹ Bu şekilde tüm kardeşler Gıyâseddin aleyhine ağabeyleri Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah’ın (1196-1204) etrafında toplandılar. Daha sonra kardeşler rıza gösterecekleri ağabey Rükneddin, bizzat Konya’ya muhasara ederek Gıyâseddin’i tahttan indirdi. Azledilen Gıyâseddin bir müddet Anadolu’da seyrederek Ermeni kralı Leon’a (1188-1219) sığınmak zorunda kaldı. Peşinden de destek umarak Şam diyarına yani Eyyûbî meliklerine sığındı. Gıyâseddin’i karşılama esnasında Şam diyarının insanları şu beyiti söyleyerek ona muhabbetlerini belirttiler:

قَدِمْتَ قُدُومَ الْبَدْرِ تَيْتَ سَعُودِهِ وَجَدَّكَ عَالٍ صَاعِدًا كَصُعُودِهِ

“Saadetli diyarına dolunayın doğuşu gibi geldin, senin ecdâdın yücedir, onların yükselmesi gibi sen de yüceleceksin.”¹² Hatta onun üzüntülü olduğunu görüp teselli etmek için şöyle dediler:

وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ غَيْرَ ذِي عَدَدٍ وَأَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

“Gökyüzünde nice yıldızlar vardır. Ancak güneş ve ayın dışında hiçbiri tutulmaz.”¹³

Gıyâseddin ağabeyi Rükneddin ile mücadele edebilmek için çevre melik ve emirlerden gereken desteği bulamayınca muhtemelen Kuzey Afrika kıyılarından seyahat ederek İstanbul’a ulaştı. O dönemin Bizans İmparatoru III. Aleksios (1195-1203) ona güzel davranmış ve onu şanına layık bir şekilde ağırlamıştı. Bir gün saraydaki bir oturum esnasında Gıyâseddin, imparatorun huzurunda yakışsız davranan bir şövalyeye haddini bildirmek için onunla düello yapmak istedi. İmparator ilk önce razı olmasa da Gıyâseddin’in ısrarı sonucunda kabul etmek zorunda kaldı. Düelloda Sultan, halkın önünde şövalyeyi haklayabilmiş ve insanlar şu beyti söylemişlerdi:

بَصْرَتِي لَمْ تَكُنْ مِنِّي مُخَالَصَةً وَلَا تَعَجَّلْتَهَا جُبْنًا وَلَا فَرَقًا
بَصْرَتِي مِثْلَ لَمْعِ الْبَرْقِ مُسْرِعَةً مِنْ غَيْرِ مَا فَرَعَ مِنْهُ وَلَا فَرَقًا

“Benden bir darbe ki hileyle olmaz; onu korku ve endişe ile aceyle de yapmam. Bir darbe ki şimşek gibidir, süratlidir, korkmadan ve kaygı duymadan...” Bu şekilde sultan bir müddet İstanbul’da İmparator’un misafiri olarak ve gurbet hayatı yaşayarak ikamet etti.¹⁴

¹¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 6.

¹² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 12; Alî b. er-Rûmî’den (öl. 283/896) nakledilen Arapça asıllı bir beyittir. bk. Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Müntehal* (İskenderiyye: el-Matbaatü’l-Ticâriyye, 1901), 27.

¹³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 13. Bu beyit de Kâbûs b. Veşmgîr’den (öl. 403/1012) nakledilen Arapça asıllı bir beyittir. bk. Zekerîyyâ b. Mahmûd b. Muhammed el-Kazvîni, *Âsâru’l-bilâd ve ahbâru’l-ibâd* (Beyrut: Dâru Sâdir, 2010), 331.

¹⁴ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 19; Bu şiirin ilk iki şatırı da Cahiliye devri şâirlerinden Bel’â’ b. Kays el-Kinânî’ye

Konya'da ise Gıyâseddin'i sultanlıktan indiren ağabey Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) tahta oturmuştu. Rükneddin'in tavsifi sadedinde şu beyit söylenmiştir:

حُلُوُّ الْفُكَاهَةِ مَرُّ الْجِدِّ قَدْ مَرَّجَتْ بِقَسْوَةِ الْبَاسِ مِنْهُ رَقَّةُ الْغَزَلِ

“Nükteleri tatlıdır, ciddiyeti acıdır, sözlerindeki güzellik, şiddetindeki kasvet ile mezc olmuştur.”¹⁵

Diğer taraftan Rükneddin'in, büyük ağabey Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah ile aralarında husumet bulunduğu belirtilmiştir. Ancak eserde aralarında herhangi bir mücadele veya savaşın yaşandığına dair başka bilgi anlatılmamıştır. Buna dair şu beyit geçmektedir:

أَيُّهَا الْقُطْبُ، أَنَا كَفَطَرِ الدَّائِرَةِ فَلَسْتُ مَشِيحًا بِرَأْسِي
عَنكَ فَطَالَمَا أَنَا كَالثَّقَلَيْنِ فَلَيْتَسَلِّحْ جِلْدَ جَسَدِي
مِنَ الْكَيْفِ إِنَّ أَنَا لَمْ أَنْشُرْ عَلَمَكَ مِنْ فَوْقِ رَأْسِي

“Ey Kutbeddin! Ben bir dairenin çapı gibiyim, saçım senden daha ağarmış da değildir. Ben bir nokta oldukça ve senin otoriteni başımın üzerinden kesip atmadıkça benim bedenimin derileri omuzumdan yüzülsün!”¹⁶

Daha sonra *Selçûknâme*, Rükneddin Süleyman Şah'ın saltanatı döneminden bahis açmaktadır. Buna göre Rükneddin sevilen, cömert bir sultan olmuş, Konya halkının ve umum tebaanın beğenisini kazanmıştır. Yine onun hasiyetlerinden biri de şairlere ehemmiyet vermesiydi, huzurunda şiirler okunur ve beğeni kazanan şairlere ihsanlarda bulunurdu. Böyle nâiliyete erişen ve ondan mükâfat elde eden şairlerden birisi de Zahîrüddin Faryâbî'di (öl. 598/1201). O beytinde sultanı şu şekilde övmektedir:

زلف سرمستش چودر مجلس پریشانی کند جان اگر جان در نیندازد کران جانی کند
إِذَا مَا تَشَوَّشَتْ ذُؤَابِقِهِ الشُّكْرَى فِي الْمَحْفَلِ إِنَّ لَمْ يَسْلَمْ الْحَيِّبُ الرُّوحَ، يُصَابُ بِالسُّقْمِ

“Mecliste onun dağınık saçları kendini göstermezse, bir sevgili ruhunu teslim etmese de can çekişmeye başlar.”¹⁷

Sultan Rükneddin, saltanatı sırasınca diğer sultanlar gibi seferler düzenlemiş, bunlardan biri, Gürcüler üzerine olmuşsa da istenilen zaferler kazanılamamıştı. Daha sonra Konya'ya dönen sultan yeni bir sefer hazırlığında iken vefat etti (öl. 600/1204). Vefatıyla ilgili şu beyitler söylenmiştir:

فَقَدَّنَاهُ لَمَّا تَمَّ وَاِعْتَمَّ بِالْعَلَى كَذَلِكَ كُشُوفُ النَّبْرِ عِنْدَ تَمَامِهِ
نَهَايَةَ الدُّنْيَا أَيْسَتْ سِوَى التَّرَابِ وَأَيْسَ لَهَا مِنْ تَوَالِي إِلَّا السُّمُّ

nispet edilir ve Arapça'dır. Ancak şiirin aslında مُخَالَصَةٌ kelimesi sâd harfiyle değil مُخَالَسَةٌ şeklinde sîn harfiyledir. Yukarıdaki tercüme, sîn harfiyle olan orijinal haline göredir. Detaylı bilgi için bk. Ebû Alî el-Merzûkî Ahmed b. Muhammed el-Hasen el-İsfahânî, *Şerhu divâni'l-hamâse* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 47.

¹⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 21.

¹⁶ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 21.

¹⁷ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 22.

“Dolunayın tamamına erdikten sonra tutulması gibi, Sultanı kemâlîne erip yüceldikten sonra kaybettik. Dünyanın sonu topraktan gayrısı değildir, ondan zehirden başka bir nailiyet de olmaz.”¹⁸

Rükneddin Süleyman Şah'ın vefatından sonra tahta çocuk yaşta olan oğlu III. İzzeddin Kılıcarslan (1204-1205) oturdu. Onun tahta çıkması İstanbul'da ikamet eden Sultan Gıyâseddin taraftarlarını harekete geçirmişti. Bunlardan olan Hâcib Zekeriyâ adında biri, durumu ona haber vermek için İstanbul'a gitmişti. Orada Gıyâseddin'in oğulları olan İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad'ı görünce onların şerefleri karşısında şu beyti söylemişti:

وَكَانَ فِي الْحُسْنِ بَعِيرِ قَرَيْنٍ، لَمْ يُبْدِعْ مَصَوِّرٌ
وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صَوْرَكُمْ مِثْلَهُ فِي مَعْمَلِ الْوُجُودِ

“Güzellikte akranı yoktur, Yaratan ki –sizi en güzel surette yarattı- onun gibisini varlık meydanına getirmemiştir.”¹⁹

Durumdan haberdar olan Gıyâseddin, Anadolu'ya doğru harekete geçti. Vaziyetin Gıyâseddin lehinde olması sadedinde eserde şu beyitler yer almıştır.

عَدَّتْ الدُّنْيَا الْيَوْمَ وَفَقَّ مُرَادِنَا
وَصَارَ مُسِيرِ الْفَلَكَ عَبْدًا لَنَا
صَارَ التَّفْوِيضُ بِمَلِكِ الْبِلَادِ مِنَ اللَّهِ بِاسْمِنَا
دُونَ أَنْ يَمْتَنَّ أَحَدٌ بِذَلِكَ عَلَيْنَا

“Dünya bizim muradımıza muvafık hareket etti. Dönen dünya bize kul oldu. Ülkemizin idaresi Allah tarafından bizim adımıza kimseye minnet etmeden tevdi oldu.”²⁰

Sonrasında Sultan Gıyâseddin Konya'yı muhasara ederek ele geçirdi ve Anadolu Selçuklu tahtına ikinci kez oturmuş oldu. Onun tahta oturması sadedinde şunlar söylenir:

حِينَ وَضَعَ تَاجًا كَبِيرًا عَلَى رَأْسِهِ،
سَعِدَ النَّاجُ بِهِ وَهُوَ أَيْضًا سَعِدًا.
عَمَرَ مَا كَانَ خَرَابًا فِي كُلِّ مَكَانٍ،
وَحَرَّرَ قُلُوبَ الْمُخْزُونِينَ مِنَ الْحُزَنِ

“Büyük tacı başına koyduğunda, o tac onunla şeref duymuş Sultan da onunla mutlu olmuştur. O, her bölgedeki harap yerleri mamur kılmış, gönlü hüznü olanların hüznlerini gidermiştir.”²¹

Vaktiyle Sultan Gıyâseddin'in tahttan indirilmesi sebebiyle Şam'a göçen ve onu seven şairlerden olan Mecdüddin İshâk'ı (öl. 618/1221) gelişmelerden şu beyitlerle haberdar ederek Konya'ya çağırması:

صَحَّةُ الدَّاتِ الطَّاهِرَةِ السَّمَاوِيَّةِ
عِزُّ الْأَقْرَانِ وَجِدُّ الْأَقَاقِ
الْعَزِيزُ الرَّفِيقُ الْأَيْسُ
فَلْيُنْقِ خَالِدًا لِيَوْمِ الْحَشْرِ
لِيَنْقِطِعَ عَنْ كَيْبَانِهِ أَيْدِي الْأَقَاتِ
هِيَ تَاجُ أَصْحَابِ الْمَجْلِسِ الْأَخْوِيِّ.
صَدْرُ الْإِسْلَامِ مَجْدُ الدِّينِ إِسْحَاقُ.
إِنْ هُوَ إِلَّا كَرُوحُ الْمَلَائِكِ.
وَلْتَنْزَايْدَ حُرْمَتُهُ وَلْتَعْلُ رُتْبَتُهُ.
وَلْتَنْعَمَ عَنْ ذَاتِهِ عُيُونُ الْفَتَنِ.

¹⁸ Muhtasar-ı Selçûknâme, 27.

¹⁹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 29.

²⁰ Bu beyitlerin şehzade İzzeddin ve Alâeddin tarafından söylendiği belirtilir. Muhtasar-ı Selçûknâme, 32.

²¹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 34.

يَا مَنْ لَهُ سَبِيرَةُ الْوَلِيِّ يَا مَنْ لَهُ سَبِيرَةُ الْوَلِيِّ
 لَوْ أَقُولُ مَا جَزَى فِي هَذِهِ الْمُدَّةِ، لَوْ أَقُولُ مَا جَزَى فِي هَذِهِ الْمُدَّةِ،
 يُصْبِحُ الْمِدَادُ دَمًا عَلَى سِنِّ الْقَلَمِ يُصْبِحُ الْمِدَادُ دَمًا عَلَى سِنِّ الْقَلَمِ
 كَيْفَ جَعَلَهُ الرَّمَانُ حَرَامًا، كَيْفَ جَعَلَهُ الرَّمَانُ حَرَامًا،
 وَأَسْنَدَهُ لَا مَرَى عَجُولٍ لَا رَوِيَّةَ عِنْدَهُ وَأَسْنَدَهُ لَا مَرَى عَجُولٍ لَا رَوِيَّةَ عِنْدَهُ
 وَأَصْبَحَتْ فِي الدُّنْيَا مُشَرَّدًا وَأَصْبَحَتْ فِي الدُّنْيَا مُشَرَّدًا
 تَارَةً فِي الشَّامِ وَتَارَةً فِي الْأَرَمَنِ تَارَةً فِي الشَّامِ وَتَارَةً فِي الْأَرَمَنِ
 وَتَارَةً آتَخِذُ الدَّمْنَ وَتَارَةً آتَخِذُ الدَّمْنَ
 وَتَارَةً كَالنَّمْرِ بِالصَّخْرَاءِ وَتَارَةً كَالنَّمْرِ بِالصَّخْرَاءِ
 وَتَارَةً آتَخِذُ عَشَكْرًا وَتَارَةً آتَخِذُ عَشَكْرًا
 وَتَارَةً بِلَادِ الْبَرَبْرِ وَتَارَةً بِلَادِ الْبَرَبْرِ
 السَّيْفُ وَظَهَرَ الْجِحْصَانُ وَحَرِبَ الْفَرَنْجِ السَّيْفُ وَظَهَرَ الْجِحْصَانُ وَحَرِبَ الْفَرَنْجِ
 أَثَرْتُ الْخُرُوبِ أَثَرْتُ الْخُرُوبِ
 تَلَقَّيْتُ الصَّرَبَاتِ تَلَقَّيْتُ الصَّرَبَاتِ
 إِذِ اسْتَبَدَّ بِي الْخُزْنُ فِي أَثَرِ الصَّحَابِ إِذِ اسْتَبَدَّ بِي الْخُزْنُ فِي أَثَرِ الصَّحَابِ
 وَتَسْتَتُّوا فِي الدُّنْيَا مِثْلِي وَتَسْتَتُّوا فِي الدُّنْيَا مِثْلِي
 وَفَتَّ دَوْرَةَ الْفَلَكِ أَيْضًا وَفَتَّ دَوْرَةَ الْفَلَكِ أَيْضًا
 وَأَخَذْتُ أَرَى أَثَرَ ذَلِكَ فِي الْمَمَامِ وَأَخَذْتُ أَرَى أَثَرَ ذَلِكَ فِي الْمَمَامِ
 جَاءَنِي مُبَشِّرٌ فِي أَمَانٍ جَاءَنِي مُبَشِّرٌ فِي أَمَانٍ
 وَأَخْبَرَنِي بِمَوْتِ الْخَصْمِ وَفَتْرَةِ الْمُلْكِ وَأَخْبَرَنِي بِمَوْتِ الْخَصْمِ وَفَتْرَةِ الْمُلْكِ
 [هذه] كُتِبَ أَكْبَارِ الْأَطْرَافِ [هذه] كُتِبَ أَكْبَارِ الْأَطْرَافِ
 قَالَ: مَا نَحْنُ جَمِيعًا إِلَّا دُعَاةٌ لَكَ قَالَ: مَا نَحْنُ جَمِيعًا إِلَّا دُعَاةٌ لَكَ
 وَأَخَذَ هَاتِفٌ يَدْعُونِي كُلُّ لِحْظَةٍ وَأَخَذَ هَاتِفٌ يَدْعُونِي كُلُّ لِحْظَةٍ
 فَعُدْتُ إِلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ، وَمَا أَشَدَّ مَا فَعُدْتُ إِلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ، وَمَا أَشَدَّ مَا
 مُجْمَلُ الْقَوْلِ أَنِّي قَطَعْتُ الْبَحْرَ مُجْمَلُ الْقَوْلِ أَنِّي قَطَعْتُ الْبَحْرَ
 قَدِمْتُ صَوْبَ بُرْغُلُو قَدِمْتُ صَوْبَ بُرْغُلُو
 فَصَدَّ أَحَدَ الْمُفْسِدِينَ الْإِنْتِقَامَ فَصَدَّ أَحَدَ الْمُفْسِدِينَ الْإِنْتِقَامَ
 وَإِلَّا اللَّهُ كَانَ مُعِينًا وَحَافِظًا وَحَامِيًا وَإِلَّا اللَّهُ كَانَ مُعِينًا وَحَافِظًا وَحَامِيًا
 وَانْتَصَرَ حِطْنًا فِي النَّهَائِيَةِ وَانْتَصَرَ حِطْنًا فِي النَّهَائِيَةِ
 لِرِمِّتِ الْبِلَادِ الطَّاعَةِ لَنَا، وَلِكُلِّكُمْ لِرِمِّتِ الْبِلَادِ الطَّاعَةِ لَنَا، وَلِكُلِّكُمْ
 الْمُجِيبُونَ لِلْخَيْرِ يُنْصِفُونَنَا بِفَضْلِهِمْ الْمُجِيبُونَ لِلْخَيْرِ يُنْصِفُونَنَا بِفَضْلِهِمْ
 هَيَّا، فَقَدْ حَانَ الْوَقْتُ كَيْ تُنْشِدَ مَكَانًا هَيَّا، فَقَدْ حَانَ الْوَقْتُ كَيْ تُنْشِدَ مَكَانًا
 السُّكْرُ فَتَعَالَ إِلَيْنَا. السُّكْرُ فَتَعَالَ إِلَيْنَا.

“Semâvî olan temiz zâtın sıhhati; kardeşlik meclisinin yoldaşları için bir tâctır. Akrânların izzeti, ufukların yektâsı, İslâm'ın gövdesi Mecdüddin İshâk, azîz, gerçek dost, sırdaş...

O ancak meleklerin rûhu gibidir. Mahşer gününe kadar ebedî olarak kalsın. Saygınlığı art-sın, rütbesi yücelsin! Âfetlerin eli senin benliğinden kesilsin! Senin zâtından fitnelerin gözü kör olsun! Ey kendisinde evliyâların ahlâkı; peygamberlerin sünneti olan kişi! Bu müddet içerisinde cereyân edenleri ve serkeş feleğin cevrenden başıma gelenleri şayet söylersem, kalemin ucundaki mürekkep bir kan olurdu. Cömert gönüllerin biriktirdiklerini görmedin mi? Zaman onu nasıl da haram kılmıştır! Mülkü, bizden zulümle çalmıştır! Onu, aceleci ve düşüncesi olmayan bir kimseye vermiştir. Kalbim Cemşîd gibi cefâlarla dolmuştur. Bu şekilde dünyada evsiz barksız oldum. Kâh Şam illerinde, kâh Ermen illerindeyim; kâh dağları, kâh toprak altını mesken edinirim; kâh denizin altındaki bir balık gibi, kâh çöldeki bir kaplan gibiyim. Bazen İstanbul'u mekân edinirim, bazen onu karargâh. Kimi zaman Mağrib veya Berber illerini mekân edinirim. Zamanın ettiklerine karşı, benim kılıçtan, at sırtından ve Frenklerle savaşmaktan başka bir şeyim olmadı. Nice savaşlar gördüm, harplere girdim, saldırıları savdım. Nice darbelere maruz kaldım, nice zamanlar, gıdam nedâmet ve gamdan başkası değildi. Dostların ardından üzüntü beni kuşattı. Arkadaşlar, atmacalar gibi benden alâkayı keserek uzaklaştılar. Onlar da benim gibi dünyaya dağıldılar. Sonra Hakk'ın lütfu neşeyle seslendiğinde, feleğin nöbeti tamam oldu, hak rüyalar görür oldum. Alman diyarına sefer etmeye karar verdiğimde bunun tesirini rüyada görmeye başladım. Bana güven içerisinde bir müjdecî geldi ve düşmanın ölümünü ve hükümranlığının fetretini haber verdi. Sonra şöyle dedi: Haydi saadete eriş! Saltanat önündedir. Bu, çevre büyüklerinin mektupları, eşrafın ileri gelenlerinden ona eklenmiş bir mesajla şöyle diyordu: Hepimiz seni çağıran davetçilerden başkası değiliz. Ey doğru yola eriştiren, haydi diril! Biz yalnız sana doğru koşuyoruz. Her lâhza bir ruhânî beni ilham yoluyla şöyle diyerek çağrıda bulunuyordu: Acele et ve ayaklarını hareket ettir! Tekrar kıyı sahillerine döndüm. Deniz orada ne kadar da bana bir korku ve soğukluk vermişti. Sözün özü ben denizi kat ettim. Benim gördüğümü Allah sana göstermesin. Borgulu (Uluborlu) taraflarına geldim. Orada muradıma uygun bir saltanat buldum. Bozgunculardan biri intikam almayı istemişti. Zulüm ve cefa atını eyerlemişti. Ancak Allah, Muîn, koruyan ve kollayandı. Böylece büyük yaranın yeri küçüldü ve yavaş yavaş gözden kaybolup gitti. Sonunda bizim nasibimiz kazandı, tüm memleketler boyun eğdiler. Beldeler bize ve size itaate mecbur kaldılar. Bu, dünyada sizin de muradınız olan adımdır. Hayrı sevenler faziletleri sayesinde bize insaflı davranırlar. Gönümüz, dostlarımızın toplanma yeridir. Artık burada bir yer tutmanın vakti gelmiştir. Şayet sarhoşluk senin başına sıklet verirse bize gel!"²²

Sultan Gıyâseddin saltanatı boyunca halkına karşı âdil davranmaya çalışan bir sultandı. Zulme maruz kalan kendisine sığınan kimselere de destek olmaya çalışıyordu. Bir gün huzurunda Antalya'da Frenk melikleri tarafından zulme maruz kalan bazı tacirler şikâyetle bulundular. Dahası "Konya'daki sultan hadi sizi kurtarsın" şeklindeki alaylarına da muttali oldu. Bunun üzerine Antalya seferine karar verdi ve şu beyitleri söyledi:

أَنَا أَعْلَمُ بِمَا بِكُمْ أَيُّهَا الْمَسَاكِينُ، فَمَا كَانَتْ قَلْبُنَا فِي إِلا مِنْ هَذَا النَّسِيحِ

²² Muhtasar-ı Selçûknâme, 35-38.

“Ey miskinler! Ben sizin başınıza nelerin geldiğini biliyorum. Benim giysim de aynı şeyden dokunmuştur (ben de sizin çektiğinizin benzerlerini yaşadım).” Bu hâdisenin sonunda Antalya, Frenklerden temizlenerek sultan tarafından fethedilmiş oldu.²³

Sonraki süreçte Sultan Gıyâseddin, Bizans imparatoru I. Theodoros Laskaris'in (1204-1221) üzerine sefer düzenlemeye karar vermişti. Çünkü Laskaris, ahalinin Anadolu'ya giriş çıkışlarına engeller çıkarıyordu. Ayrıca sultan tahta çıktıktan sonra daha önceki anlaşmalar mucibince ödemesi gereken vergileri ağırdan almaya başlamıştı. O, devlet adamlarının tavsiyesiyle görev ve sorumluluklarını Laskaris'e bir daha hatırlatma kararı almıştı. Daha sonra da Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî'den (öl. 354/965) şu beyiti okumuştur:

وَوَضِعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْغُلَى مُضِرٌّ كَوَضِعَ السَّيْفِ فِي مَوْضِعِ النَّدَى

“İyiliğin kötülük makamına koyulması; kötülüğün iyilik makamına koyulması gibi zararlıdır.”²⁴

Ancak savaş kaçınılmaz oldu ve Laskaris, sultanın ordusu karşısında hezimete uğrayıp esir alındı. Sultan onu bağışlayıp geriye gönderdi. Bu sırada Selçuklu ordusu galibiyetten emin bir şekilde yağmaya girişmişti ve savaş meydanındaki bir Rum askeri yalnız kalmış olan sultanı şehit etti. Sultanlarının şehit edildiğini idrak eden Selçuklu ordusu mağlup olarak geriye çekilmek zorunda kaldı.

I. Gıyâseddin'in bu şekildeki şehâdetinden sonra Anadolu Selçuklu tahtına oğlu I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) geçti. Ancak Tokat Meliki kardeşi Alâeddin Keykubad Konya'ya doğru yürüyerek taht iddiasında bulunmuştu. Böylece Konya uzun süre muhasara altında kaldı. Alâeddin Keykubad istediği desteği bulamadığı için şu beyitleri söyledi:

أَنَا شَمْعٌ، ذَهَبَ جَسَدِي بِسِرِّ الْقَلْبِ مَا أَفْتَرُ نَغْرِي، لَيْلَةً، إِلَّا عَن بُكَاءٍ
يُرَوِّانَهُ الَّذِي قَالَ: مَا أَنَا لَكَ إِلَّا رَفِيقُ الْغَارِ حَتَّى هُوَ، رَضِيَ بِضَرْبِ عُنُقِي

“Ben bir mumum, cesedim kalbimin sırrıyla eriyip gitti. Yüzüm bir gece bile gülmedi ancak ağladı. Pervâne gibi mağara dostları (kara gün dostları) bile benim boynumun vurulmasına razı oldu.”²⁵

Alâeddin muhâsarayı kaldırıp Ankara kalesine sığındıysa da yakalanarak Konya'da hapsedildi.

Sultan İzzeddin döneminde çeşitli seferler olmuştur. Bunlardan birisi de Ermeni Tekfuru Leon üzerine gerçekleştirilmiştir. Devlet ricali bu seferin gerçekleşmesi için bahar mevsiminin gelmesini sultana tavsiye etmiş o da bunu kabul etmiştir. Eserde seferin yapıldığı zamanı betimleyen şu beyite yer verilmiştir:

نَقَرَتِ الرِّيحُ الْمِسْكَ وَالْقُرْنَفَلِ بَدَلَ التَّرَابِ، ظَهَرَ اللُّؤْلُؤُ وَالزَّيْرَجُ بَدَلَ فَكِهَةِ الْعُصُونِ

²³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 40.

²⁴ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 44. Mütenebbî'nin bu şiirinin tamamı için bk. Sâhib b. Abbâd et-Tâlekânî, *el-Emsâlû's-sâire min şî'ri'l-Mütenebbî* (Bağdad: Mektebetü'n-Nehda, 1965), 48.

²⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 50.

“Rüzgârlar, tozun toprağın yerine misk ve karanfil kokularını etrafa saçtılar. Dallardaki meyveler yerine inciler ve yâkûtlar zuhûr ettiler.”²⁶

Sultan I. İzzeddin Keykâvus son seferini Halep üzerine gerçekleştirmişti. Düzenleyeceği bu sefere kimi devlet ricâli karşı çıkınca şu şekilde yanıt vermişti:

إِذَا هَمَّ أَلْفَى بَيْنَ عَيْنَيْهِ عَزْمُهُ وَنَكَّبَ عَنْ ذِكْرِ الْعَوَاقِبِ جَانِبًا

“Eğer bir işe karar verip giriştiğinde önüne azmini koyar. Sonuçları zikretmeyi bir tarafa bırakır.”²⁷

Ancak sefere çıkıldığı sırada Sultan İzzeddin, ordu kumandanları arasında baş veren ihtilaflardan dolayı onlardan şüphe ederek onları yakarak cezalandırdı. Sonrasında ise seferi iptal ederek geriye döndü ve yaptıklarından pişman oldu. Bu ettiklerinden çok müteessir oldu ve hastalanarak vefat etti. Bu meyanda eserde şu beyit söylenmiştir:

إِنْ ضَاعَ الْكَأْسُ مِنَ الْيَدِ وَانْكَسَرَ الدُّنُّ، فَمَا جَدَوَى الْعُضْءِ عَلَى الشَّفَةِ وَتَقْلِبِ الْيَدِ

“Kadeh kaybolup testi kırıldığında, dudakları ısırmanın ve elleri ovuşturmanın faydası olmaz.”²⁸

Sultan hastalığını ve âcizliğini şu beyitle dile getirmektedir:

تَرَكْنَا الدُّنْيَا، وَمَضَيْنَا، غَرَسْنَا تَعَبَ الْقَلْبِ، وَمَضَيْنَا فَالْتَوْبَةُ بَعْدَ ذَلِكَ نَوْبَتُكُمْ، لِأَنَّتَا، أَحَدْنَا نَوْبَتَنَا، وَمَضَيْنَا

“Biz dünyayı terk edip geçip gittik, bir gönül yorgunluğu ektik ve yürüdük; bundan sonra nöbet sizindir çünkü biz nöbetimizi deruhte ettik ve gittik.”²⁹

Sultan I. İzzeddin Keykâvus vefat edince devlet ricali, seçilecek yeni sultan hakkında istişarelere başladılar. Devlet ricâlinin yaptığı istişârelere delâlet eden şu beyit dikkat çekicidir:

فَأَنُونَ الْوَفَاءِ أَسَاسُ الظُّلْمِ إِذْ كَيْفَ تَتَيَسَّرُ الْحُرِّيَّةُ لِمَنْ يَعْبُدُكَ
كَيْفَ تَسْتَقِيمُ السَّعَادَةُ مَعَ الْوُقُوعِ فِي الْحُزْنِ بِسَبَبِكَ فَبِكَ بَطَلَتْ إِقَامَةُ الْأَوْثَانِ

“Vefâ düstûru zulmün de temelidir. Sana köle olana özgürlük nasıl müyesser olabilir! Senin sebebinle hüznâ düşen bir kimse için mutluluk nasıl düzelir! Ki seninle putlara ibadet batıldır.”³⁰

Neticede Sultan I. Alâeddin Keykubad'ı (1220-1237) Anadolu Selçuklu Sultanı olarak seçtiler. İstişare heyetinde Şemseddin Hamza b. Müeyyed Tuğraî (öl. 1249) adında meşhur bir

²⁶ Muhtasar-ı Selçûknâme, 74.

²⁷ Muhtasar-ı Selçûknâme, 89. İlgili beyit de kadîm Arap şiirlerindedir. Kimi kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

إِذَا هَمَّ أَلْفَى بَيْنَ عَيْنَيْهِ عَزْمُهُ وَنَكَّبَ عَنْ ذِكْرِ الْعَوَاقِبِ جَانِبًا
سَأَعْسِلُ عَنِّي الْعَارَ بِالسَّيْفِ جَلِيْبًا عَلَى قَضَاءِ اللَّهِ مَا كَانَ جَالِيًّا

bk. Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *el-Emsâl* (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 117.

²⁸ Muhtasar-ı Selçûknâme, 98.

²⁹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 98.

³⁰ Muhtasar-ı Selçûknâme, 100.

şair de vardı. Bu meşhur şaire nispeten onun sözdeki ustalığına delâlet eden eserde şu beyit yer almaktadır:

وَرَدَ الدَّرَجُ الزُّمُرْدِيُّ قَدْ فُتِحَ الْيَوْمَ وَالطَّبَقُ الذَّهَبِيُّ لِلشَّقَائِقِ الْحَمْرَاءِ قَدْ وُضِعَ الْيَوْمَ
أَمِنْ أَجْلِ أَنْ الْوَرْدَ لَمْ يَتَوَلَّ إِمَارَةَ الرِّيَاحِينَ قَدْ عَرَضَ الْيَوْمَ- عَلَى نَحْوِ مَا- مِائَةٌ وَرَقَةٍ

“Zümrütten gül kutusu ve altın tabak açılmış bugün; (açılan gül), kızıl şakâyıklar için konulmuş bugün. Yoksa bugün gülün kendini yaklaşık yüz yaprakla arz eden reyhân çiçeklerinin saltanatını üstlenmediğinden ötürü müdür?”³¹

Aynı şekilde istişâre heyetinde bulunan Sâhib Şemsüddin İsfahânî'ye nispet edilen şu beyit de yer almaktadır:

قُلْتُ: لَمْ يَعُدْ بِالْوُضْعِ الْخَرِنَ عَلَى طُرْبِكَ وَلَيْسَ بِالِإِمْتِكَانِ تَجَرُّعُ الْمَزِيدِ مِنْ مِسْكِ الْكَيْدِ (حَزَنًا)،
قَالَتْ: لَا تَحْزَنْ كَذَلِكَ بِسَبَبِ عَيْتِي وَشَفْتِي فَلَيْسَ بِالْوُضْعِ فِي التَّهَائِيَةِ تَنَاوُلُ الثَّقَلِ وَالسُّكَّرِ

“Dedim ki: Zülüflerine tahammül zordur; saçığının misk kokusuna daha fazla dayanılmaz. Dedi ki: Gözlerim ve dudaklarımdan ötürü hüzne düşme! Badem şekeriyle şekerin bir arada yenmesi zordur.”³²

Yine ona ait sultanın da hoşuna giden şöyle bir şiiri vardır:

نَقَلَ اللَّيْلَ مَعَكَ يَا رَاحَةَ الْقَلْبِ لَا يُمَكِّنُ وَضْعُهُ مِنْ قَرِطِ اللَّطْفِ
الْشَّفَّةُ عَلَى الشَّفَةِ وَالْحَدُّ عَلَى الْحَدِّ، وَهَذَا لِكَ تَطَبَّعَتْ لُورًا بِطَبْعِ سُورَاخَانَ

“Ey kalp rahatlığı! Seninle geçirilen gecenin letafetinin aşırılığından anlatılması zordur...”³³

Sultan I. Alâeddin'e sultan olduğu müjdesini Seyfeddin Ayaba adlı emîr, hapis tutulduğu Malatya'da bizzat verdi. Babasının mendilini ve yüzüğünü göstererek ona şu beyti okudu:

تَمَّ الْوَفَاءُ بِمَا كَانَ الْقَدْرُ بِهِ يَعُدُّ، وَتَمَّ مَا كَانَتْ الْأَيَّامُ تَبْعِي مِنْ عَمَلِ

“Kaderin va'dettiği söz tamama erdi; günlerin olmasını istediği işler gerçekleşti.”³⁴

Sultan böylece Konya'da tahta çıktı. Onun tahta çıkışı anındaki sevinci betimleyen şu beyitler eserde yer almıştır:

بِاسْمِهِ امْتَلَأَتْ شَفَةَ السَّكَّةِ، بِالْإِنْسَامِ، وَبِدَكْرِهِ صَارَ قَلْبُ الْمُنْبَرِ حَيًّا،
فِيهِمَا إِزْدَادَ التَّدِينِ رُوْتَقًا، وَتَعَالَتْ الْأَرْضُ عَلَى الْأَفْلَاحِ

“Onun adıyla sikkelerin dudakları tebessüme gark oldu, yine onun adıyla minberlerin gönlü dirildi, o ikisiyle dindarlık parladı, yeryüzü eflâke doğru yüceldi.”³⁵

³¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 100-101.

³² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 101.

³³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 101. Bu şiirin ikinci beyiti, uygunsuz içeriği sebebiyle tercüme edilmemiştir. (Araştırmacı)

³⁴ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 103.

³⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 110.

Sultanın faziletleri eserde bir başlık altında ele alınmış ve onun övgüsü sadedinde şu beyitlere yer verilmiştir:

رَأُوا طَوْعَهُ حَتْمًا وَفَرَضًا وَلَا رِيًا وَإِخْلَاصُهُ فِي الدِّينِ وَالْمُلْكِ وَاجِبًا
إِنْ كَانَتِ التُّبُوَّةُ قَدْ حُتِمَتْ بِخَاتَمِ الشَّرْعِ فَقَدْ حُتِمَتْ بِهِ السُّلْطَنَةُ دُونَ السَّلَاطِينِ

“Ona din ve saltanatta itaat etmeyi bir zorunluluk, lüzumluluk ve farziyet olarak gördüler; Şayet nübüvvet, Hâtem-i Şerîat (s) ile son bulduysa; saltanat da seninle diğerlerinin üzerine son bulmuştur.”³⁶

Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın tahta çıkmasından sonra Bağdat’taki Abbâsî halifesi Nâsır-lidînillâh (1180-1225) dönemin büyük ilim adamlarından ve mutasavvıflarından olan Şehâbeddin Sühreverdi (öl. 632/1234) ile ona bir menşûr yolladı. Konya’da sultan tarafından güzel karşılanan ve iyi şekilde ağırlanan âlim Sühreverdi ayrılırken şu beyti okudu:

وَلَمْ أَرَ كَالْتَّوَدِيعِ أَقْبَحُ مُنْظَرًا وَإِنْ كَانَ يَدْعُو أَهْلَهُ لِلتَّعَانُقِ
وَلِلصَّارِمِ الْهِنْدِيِّ التُّيُّ جَائِبًا مُلَامَسَةً مِنْ كَفِّ الْإِلْفِ مُفَارِقِ

“Ailesi kendisini kucaklaşma için (özlemlerle) çağırsa bile bundan daha zor gelen bir ayrıma önceden görmedim. Keskin bir Hint kılıncının kesmesi, ünsiyet edilen bir kimsenin ayrılığından daha yumuşaktır.”³⁷

Sultan Alâeddin saltanatı boyunca birçok sefere çıkmıştı. Onun askerî faaliyetleri Alâiyye kalesine yaptığı seferle başlar. Eserde Alâiyye kalesini fethetmesi esnasında ordunun tavsîf edilmesi sadedinde şu beyite yer verilmiştir:

وَلَكِنْ جِئْنَا بِكُشْرٍ الْخَطِّ الْمَشْتُومِ عَنْ أَنْبِيَاءِهِ، يَجْعَلُ الْحَجَرَ الصَّلْدَ عَلَى شَاكِلِهِ الشَّمْعِ.

“Kötü talih dişlerini gösterdiği zaman; sert taşları bir muma çevirir.”³⁸

Sultan, muhâsaranın uzadığı günlerde bir rüya görmüştü. Rüyasında güzel yüzlü bir adam ona şunları söylemişti:

لَيْسَ لِهَذِهِ الْقَلْعَةِ الشَّاهِقَةِ مِنْ نَظِيرٍ، وَلَا يُمَكِّنُ لِأَحَدٍ اسْتِخْلَاصُهَا بِالْحَرْبِ
لَكِنَّ خَالِقَ الْكُونِ عَوْنُكَ، وَاسْتِخْلَاصُ مِنْ مِثْلِ هَذِهِ الْقَلْعَةِ شَأْنٌ مِنْ شُؤُونِكَ
فَجَبِّشْكَ إِنْ قَصَدَ الْفَلَكَ، انْتَزِعَ الْمُخُّ مِنْ رَأْسِ الشَّمْسِ
فَإِنْ كَانَ طَرِيقُ الْحَرْبِ مُتَّجِهًا صَوْبَ الْبَحْرِ، فَزَيْتِ التَّمَّاسِيحِ مِنَ الْبَحْرِ إِلَى الْبَابِسَةِ
وَلَكِنَّ مِثْلَ هَذَا الصَّرْحِ الْعَجِيبِ، يُمَكِّنُ اسْتِخْلَاصُهَا بِقُوَّةِ اللَّهِ

“Bu devasa kalenin benzeri yoktur. Kimse ondan savaş yoluyla kurtulamaz. Ancak kâinatın Hâlıkı sana yardımcıdır. Böyle bir kaleyi alabilmek de senin işindir. Orduların göğe saldırırsa güneşin başından akli çıkar. Şayet savaşın yolu deniz tarafından olursa, timsahlar denizden karaya kaçarlar. Ancak bu acayip kulenin fethi ancak Allah’ın kudretiyledir.”³⁹

³⁶ Muhtasar-ı Selçûknâme, 113, 115.

³⁷ Muhtasar-ı Selçûknâme, 119.

³⁸ Muhtasar-ı Selçûknâme, 122.

³⁹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 123.

Sultan I. Alâeddin'in önemli icraatlarından birisi de Konya şehrini imar etmesiydi. O Konya hakkındaki gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir:

يُنْبَعُ مَائُهَا مِنْ نَهْرِ الْفُرَاتِ، يَمُرُّ رِيحُهَا عَلَى مَاءِ الْحَيَاةِ
سَارِحَ النَّاسِ مِنْ كُلِّ بَلَدٍ وَإِقْلِيمٍ، وَاسْتَوْتُنُوا تِلْكَ الْمَدِينَةَ الْوَادِعَةَ الْهَيْبَةَ.
هِيَ لَيْسَتْ بِمَدِينَةٍ، بَلْ عَالَمٌ بِأَسْرِهِ، هِيَ بَحْرٌ عَمِيقٌ، غَيْرَ أَنَّهَا سُمِّيَتْ: مَدِينَةَ

“Suyu Fırat nehrinden kaynar. Rüzgârı hayat suyundan geçer. İnsanlar ona her belde ve coğrafyadan koşup gelmişlerdir. Bu bereketli vadiyi vatan tutmuşlardır. O bir şehir değildir bilakis o tamamen bir dünya, derin bir denizdir. Ne var ki ona şehir adı verilmiş.”⁴⁰

Sultan Alâeddin, içerde asayiş temin etmek uğruna kimi başıbozuk davranan emirlere karşı tedbirli davranmış ve zamanla onları bertaraf etmiştir. Sultan, onların kendisine karşı bir girişimde bulunmalarından çekiniyordu. Bu manada emirlerin sultanın huzuruna silahlı bir şekilde girişi ihtiyaten yasaklanmıştır. Emirler, sultanın huzurunda toplandığı bir gecenin sonunda evlerine dönmek istemişler ancak Sultan onları ayrı bir odaya kapatarak tevkîf ettirmiştir. Bunlardan biri de Seyfeddin Ayaba'ydı. Onun saraydan çıkmak isterken bir odaya kapatılması sadedinde eserde şu beyit söylenmiştir:

إِنْتَزَعْتَ الْقَلْبَ مِنَ الْجَسَدِ وَالرُّوحَ وَالْمَالِ وَالْوَالِدِ،
وَرَضَيْتُ بِمَا هُوَ أَسْوَأُ مِنَ الْمَوْتِ

“Kalbi (bugün) cesedimden, rûhumdan, evlât ve varlığımdan ayırdın! Bugün ölümden daha beterine razı oldum.”⁴¹

Seyfeddin Ayaba hapis kaldığı günlerde Sultan Alâeddin'e daha önce yaptığı iyilikleri hatırlatmak istemişti. Ancak bu, sultanın daha fazla öfkelenmesine sebep olmuştu. Bu bağlamda Seyfeddin şunları demişti:

لَتَقْرَعَنَّ عَلَى السِّنِّ مِنْ نَدَمٍ إِذَا تَدَكَّرْتَ يَوْمًا بَعْضَ أَخْلَاقِي

“Bir gün benim sana yaptığım iyilikleri hatırladığında pişmanlık kapını çalacak.” Sonuçta sultan daha da öfkelenerek Seyfeddin Ayaba'yı infaz ettirerek katletti.⁴²

Sultan Alâeddin, Kıpçak ve Rus illerinden asayiş ve emniyeti bozan birtakım haberler alması sebebiyle o bölgelere doğru sefer için Emîr Hüsâmeddin'i görevlendirmiş ve ordu onun komutasında sefere çıkmıştı. Emîr bu seferde zafer kazandığı için Ruslar barış teklifinde bulunmuşlardı. Rusların gönderdiği elçiye Emîr şunları söylemişti:

لَوْ جَعَلْتَ مِنْ نَفْسِكَ مَمْلُوكًا لَهُ لَأَصْبَحْتَ مَلِكًا
وَلَوْ أَدْعَنْتَ لِأَمْرِهِ لَأَصْبَحْتَ مُوقَفًا مُسَدَّدًا

“Şayet sultana köle olursan o zaman sen de bir sultan olursun. Onun emrine boyun eğersen muvaffak olur ve isabetli davranırsın.”⁴³

Eserde Sultan Alâeddin'in Mengüçüklerle olan mücadelesine de yer verilir. Mengüçük

⁴⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 128.

⁴¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 139.

⁴² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 140.

⁴³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 163-164.

sultanı Alâeddin Dâvud Şah bazı tasarruflarından dolayı Sultan Alâeddin'den özür dilemiş, bunun için Kayseri'ye onun yanına gelmek zorunda kalmıştı. Sultan onu hoş karşılamış, ona ziyafet verdiği bir meclis tertip etmişti. Bu bağlamda şu beyit geçer:

مَا دُمْنَا نَشْرَبُ الْخَمْرَ الْيَوْمَ مَعًا، فَلَنْضُرِبَ عَنِ الدُّنْيَا صَفْحًا بِإِرَادَةٍ مِنْ قُلُوبِنَا

“Bugün beraberce biraz şarap içelim. Gönümüzce istediğimiz gibi dünyadan birazcık sarf-ı nazar edelim.”⁴⁴ Sonraki süreçte Dâvud Şah sultana bağlılığını bildirerek memleketi Erzincan'a dönmüştür.⁴⁵

Sultan dönüş yolu üzerinde Beyşehir Gölü yakınlarında güzel bulunduğu bir mevkide bir saray yapılmasını emretmişti.⁴⁶ Sarayın yapılacağı o yerin güzelliğiyle ilgili şu şiir eserde yer almıştır:

أَرْضُهَا مِنَ الْخُضْرَةِ فَيُرْوِزُهُ اللَّوْنُ، إِمْتَلَأَتْ بِمَا عَلَيَّهَا مِنْ زُهُورِ الشَّقَائِقِ يُبْقِعُ الدَّمَّ
فِي كُلِّ رُكْنٍ عَيْنِي لِمَاءِ الْوَرْدِ، كَأَنَّهَا قَطْرَاتٌ مِنَ التُّورِ لَاقَطْرَاتٍ مِنَ الْمَاءِ
الْجَوْ مُعَبَّأً بِرَائِحَةِ الْمِسْكِ وَالْأَرْضُ مَمْلُوءَةٌ بِالْمَنَاظِرِ، يَرْتَعُ الصَّيْدُ مِنْ كُلِّ نَوْعٍ فِيهَا بِلَا وَجَلٍ
وَهُنَاكَ بَحْرٌ أَخْضَرُ مَاؤُهُ عَذْبٌ كَاللَّبَنِ، مَمْلُوءٌ بِمَوْجٍ كَأَنَّهُ حَرِيرُ الصَّيْنِ
وَهُنَاكَ عَيْنٌ جَارِيَةٌ عَلَى طَرْفِ الْبَحْرِ يُعْدُو كَبِيرُ السِّنِّ يَرُوتِيهَا شَابًا

“Yeri yeşillikte firûz gibidir. Sanki üzerindeki lâlelerden ötürü kan lekeleriyle dolmuştur. Her köşesinde gül suyundan bir pınar vardır. Sanki o sudan değil de nurdan katreler gibidir. Hava, misk kokusuyla; yer, manzaralarla kuşanmıştır. Orada her türden av korkusuzca gezip dolaşır. Tatlı suyu, süte benzer hem de yeşil bir denizi vardır. Denizin Çin ipeğine (kadifeye) benzeyen dalgası vardır. Deniz kenarında yaşlı kimsenin kendisini gördüğünde gençleştiği akan bir pınar vardır.”⁴⁷

Mengüçük şahı Dâvud sonraki süreçte çevre beyler ve ülkelerle görüşmelere başlayarak Sultan Alâeddin'e karşı birtakım tedbirler almaya başlamıştı. Bunlar Sultan Alâeddin'in kulağına varınca şu beyti söyledi:

لَإِنَّ أَمْرَهُ لَمْ يَتَيَسَّرْ بِالذَّهَبِ، فَإِنِّي أَمْتَشِيقُ لَهُ سَيْفِي الْبَرَّاقِ

“Madem altınla yola gelmedi, o halde ben de ona parlak kılıcımı çekerim.”⁴⁸

Dâvud şah, Sultan Alâeddin karşısında aciz duruma düşmüştü. Eserde, ona hitaben söylediği geçmektedir:

أَيُّهَا الْمَلِيكُ، إِنَّ قَلْبَ أَعْدَائِكَ قَدْ أَوْجَعَهُ الْأَلَمُ،

⁴⁴ Muhtasar-ı Selçûknâme, 178.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Faruk Sümer, “Mengüçükler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/138-142.

⁴⁶ Bu saray Kubâdâbâd adıyla bilinir. Detaylı bilgi için bk. Kamil Uğurlu, “Kubâdâbâd Sarayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/299-300.

⁴⁷ Muhtasar-ı Selçûknâme, 180.

⁴⁸ Muhtasar-ı Selçûknâme, 183.

وَوَجْهُ الْخَصْمِ قَدْ اصْفَرَ خَوْفًا مِنْكَ،
وَالْحَقُّ أَنَّهُ يَرْغَمُ مَا أُعَانِيهِ مِنْ غُضْصِ وَالْأَمِّ،
فَحَسْبِي أَنْ يَكُونَ لِي فِي مُلْكِكَ «أَب كَرَمِ» (أَي مَاءٍ حَارًّا) وَخُبْرٌ بَارِدٌ

“Ey Sultan! Düşmanlarının gönlünü elem bürümüştür. Onların yüzleri senin korkunla sapsarı kesilmiştir. Gerçek şudur ki, çektiğim onca sıkıntı ve meşakkate rağmen bana senin mülkünde bir sıcak su ile soğuk bir ekmek bile kâfidir.”⁴⁹ Bu şekilde Erzincan, Anadolu Selçuklularının eline geçerek Mengüçükler hanedanı tarihe karışmıştır. Sultan Alâeddin, bu hâdiseler esnasında Eyyûbîlerin Dâvud şaha destek girişimlerinden ötürü bir hayli öfkelenmişti. Eyyûbîlerin torunlarından birini Şam bölgesi için velihaht ilan etmek suretiyle onlara karşı politik bir manevra da yapmış oldu. Bu bağlamda şu beyitler geçer:

قَدْ أَضْأَتِ صُبْحًا مِنْ أَجْلِ «الشَّامِ» جِئِنِ جَدَّدْتَ رُسُومَ الْإِسْكَندَرِ
وَجَعَلْتَ الشَّمْسَ رَايَةً لِلْمُلْكِ وَفَنَنْتَ قَوَانِينَ السُّلْطَنَةِ

“İskender’in vergilerini yenilediğinde Şam’ın karanlığını aydınlık yaparak ısıttın. Sen güneşi sultan için bir bayrak kıldın böylece saltanat kanunlarını yasalaştırdın.” Beyitte Şam’ın Farsça’da gece anlamı da hatırlatılmaktadır. Buna göre -o şehrin gecesinin aydınlatıldığı- gibi bir tevriye murat olduğu eserde belirtilmektedir. Ayrıca “şems” kelimesiyle de sultanın velihaht olarak atadığı Eyyûbî prensine bir gönderme yapılmıştır.⁵⁰

Anadolu Selçuklularının Sultan Alâeddin döneminde Hârizmşahlarla da (1097-1231) siyâsî ve politik ilişkileri olmuştur. İlk olarak iki sultan arasında dostluk ve yakınlaşmayı gösteren mektuplaşmalar gerçekleşmiştir. Bu mektuplarda şu ayrı ayrı mütalaa edilen beyitler yer almaktadır:

لَيْسَ مِنَ اللَّهِ بِمُسْتَنْكَرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمُ فِي وَاحِدٍ
وَأُبْرَحُ مَا يَكُونُ الْوَفَّ يَوْمًا إِذَا دَنَّتِ الْحَيَامُ مِنَ الْحَيَامِ
لَوْ كَانَ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ كَرَمٍ فِيهِ مَرِيدٌ فَرَادَكَ اللَّهُ

“Âlem’in birde cem olduğunu inkâr edenler, Allah’ın yolunda değildir; Çadırılar çadırlara yakın olduğunda, ülfet bir gün hâkim olur; Sende gördüğün bu cömertliğin daha da fazlası var, Allah senin ikrâmını artırsın”⁵¹

İki sultan arasında daha sonra elçiler gidip gelmeye başlamıştı. Hârizmşahlar ülkesine ulaşan Sultan Alâeddin’in elçilerindeki zenginlik ve asâlet karşısında oradaki beyler şu şekilde karşılık vermişlerdi:

إِنَّ الْمَلِكَ لَجَدِيدٌ بِهَذَا الْمُلْكِ، لِأَنَّهُ إِنَّمَا يُرَبِّي مِثْلَ هَؤُلَاءِ الْمَمَالِكِ

⁴⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 185.

⁵⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 186.

⁵¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 193, 195; İlk beyit Ebû Nüvâs’a (öl. 198/813) nispet edilen Arapça asıllı bir beyittir. bk. Nûruddin Hasan b. Muhammed el-Yûsî, *Zehrû'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem* (Mağrib: Dârû's-Sekâfe, 1981), 2/274; İkinci beyit de Arapça asıllı bir beyit olup aslı şu şekildedir:

وَأُبْرَحُ مَا يَكُونُ الشَّقُوقُ يَوْمًا إِذَا دَنَّتِ الدِّيَارُ مِنَ الدِّيَارِ

bk. Ebû Ali el-Kâfi, *el-Emâlî* (Kahire: Dârû'l-Kütübi'l-Misriyye, 1926), 1/55.

“Bu sultana böyle bir saltanat yakıştır. Çünkü o bu şekilde beyler yetiştirmektedir.”⁵²

Ancak Moğollara karşı başarılı olamayan Celâleddin Hârizmşah (1220-1231) Anadolu’yu ele geçirmek istemişti. Bu da iki sultanın arasında ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştu. Celâleddin Hârizmşah’ın Sultan Alâeddin’in son gönderilen elçilerini gereksiz yere bekletmesi de iki sultan arasındaki gerilimlerden biriydi. Sultan Alâeddin’in elçilerine gereğince bir şey söylenmemesi Hârizmşahlar’ın yalan ve mesnetsiz bir kumpas içerisinde olduklarını gösteriyordu. Bu bağlamda Ebû Temmâm’a (öl. 231/846) nispet edilen şu Arapça beyit söylenmiştir:

تَخْرُصًا وَأَحَادِيثًا مُلَفَّفَةً لَيْسَتْ بِتَعِيبٍ إِذَا عُدَّتْ وَلَا عُزْبٍ

“Yalan ve boş sözlerle, ne bir yalan, ne de bir ok elde edilebilir.”⁵³

İlerleyen süreçte iki sultan arasında savaş kaçınılmaz olmuş ve Yassıçemen savaşı (637/1230) gerçekleşmişti. Bu da Hârizmşahlar’ın yıkılmasıyla sonuçlanmıştı.⁵⁴

Muhtasar-ı Selçûknâme’de I. Alâeddin Keykubad dönemine ait detaylı başka siyasî ve politik olaylar da anlatılmakta ve bu devir, sultanın vefatının anlatılmasıyla son bulmaktadır. Buna göre ordunun ve beylerin gösteri yaptığı bir merasim tertiplenmişti. O esnadaki sevinç ve mutluluk ve akabindeki yaşanan pişmanlık ve perişanlığı ifade sadedinde şu beyitler geçmektedir:

خُذُوا بِنَصِيبٍ مِنْ نَعِيمٍ وَلَدَّةٍ فَكُلُّوا وَإِنْ طَالَ الْمَدَى يَتَصَرَّمُ
كَمْ جُمُوعٌ قَدْ رَأَتْ أَبْصَارَنَا يَمْزُجُونَ الْخَمْرَ بِالْمَاءِ الزُّلَالِ
ثُمَّ صَارُوا فِي غَدِّ أَيْدِي سَبَا وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ حَالٌ بَعْدَ حَالٍ

“Nimetlerden ve lezzetlerden nasibinizi alın. Her boyu uzayan şey bir gün kırılır. Gözlerimiz şarabı tatlı suyla karıştıran nice meclisler görmüştür. Sonra onlar, yarınki gün sağa sola dağılıp gitmişlerdir. İşte bir halden bir hale dönüşen zaman da böyledir.” Meclis esnasında sultana kızarmış bir kuş eti ikram edilmiş o da ondan tatmıştı. Ne var ki hemen sonra fenalaşarak istifra etmeye başlamış, saraya çekilerek kısa bir süre sonra da vefat etmişti.⁵⁵

⁵² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 200.

⁵³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 201. Bu beyit Ebû Temmâm (öl. 231/846) adındaki bir Arap şaire nispet edilmektedir. Celâleddin Hârizmşah’ın Sultan Alâeddin’in elçilerini boş ve mesnetsiz sözlerle oyalamasından kinâye olarak eserde yer almıştır. Beyit için bk. İbnü’l-Esîr Ziyâüddin Nasrullâh b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Meselü’s-sâir fi edebi’l-kâtibi ve’ş-şâir* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 3/103.

⁵⁴ Detaylı bilgi için bk. Aydın Taneri, “Celâleddin Hârizmşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/248-250.

⁵⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 246. Yukarıdaki ilk beyit Emevî halifesi Yezîd b. Muâviye’ye (680-683) nispet edilmektedir. bk. İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru’l-Fesâha* (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1982), 87. Diğer iki beyit ise son Lahmî hükümdarı Nu’mân b. Münzir (öl. 602’den sonra) ile bir Arap şairi olan Adıyy b. Zeyd el-Abâdî arasındaki bir diyalogda geçmektedir. Buna göre Nu’mân bir av partisinde Adıyy ile birlikte iken bir mezarlığın civarında konaklarlar. Adıyy, Nu’mân’a bu mezarlık ne diyor biliyor musun? Diye sorar. Nu’mân: Bilmiyorum deyince Adıyy:

رُبُّ رَكْبٍ قَدْ أَنَاخُوا عِنْدَنَا يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ بِالْمَاءِ الزُّلَالِ
ثُمَّ أَضْحَوْا عَصْفَ الدَّهْرِ بِهِمْ وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ حَالًا بَعْدَ حَالٍ

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra tahta II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246) geçmişti. Onun tahta geçmesinde payı olan emîr Sadeddin Köpek (öl. 636/1238-39) zamanla diğer emirleri tevkîf ettirerek bir bir bertaraf etmeye başlamıştı. O emirlerden biri Hüsâmeddin Kaymerî ile Kemâleddin Kâmyar'dı.⁵⁶ Eserde Kâmyar'ın fazileti bağlamında Şehâbeddin Sühreverdî el-Maktûl'ün (öl. 587/11391) yazdığı bir şiiire karşılık verdiği geçmektedir. Sühreverdî'nin şiiiri şu şekildedir:

يَا صَاحَ أَمَا رَأَيْتَ شُهْبًا ظَهَرَتْ فَدَ أَخْرَقَتِ الْقُلُوبَ نَمَّ اسْتَعْتَرَتْ
طَرْنَا طَرَبًا لِيضُؤِيهَا جِينَ طَرَتْ أَوْرَتْ وَتَوَارَتْ وَتَوَلَّتْ وَسَرَتْ

“Ey dost! Kalpleri yakıp sonra gizlenen o gözüken kıvılcımları görmedin mi? Işığıyla delip geçerek parladığında, kıvılcım attığında sonra gizlenip dönüp gece seyirtip gittiğinde mutluluktan uçtuk...”⁵⁷

Buna karşılık Kâmyar şöyle karşılık vermektedir:

يَا صَاحَ أَمَا تَرَى بُرُوقًا وَمَصَّتْ فَدَ حَبِيتَ الْعُقُولَ جِينَ اعْتَرَضَتْ
حَلَّتْ وَلَحَّتْ وَوَلَّحَتْ وَأَنْقَرَضَتْ لَاحَتْ وَتَجَلَّتْ وَتَحَلَّتْ وَمَصَّتْ

“Ey dost! Çaktığı zaman akıllara durgunluk veren şimsekleri ve gidişini görmez misin? Her yeri kuşattığında, yağdırdığında, parladığında, söndüğünde, ışıdığına, cilvelendiğinde, sonra çekilip gittiğinde...”⁵⁸

Sultan Gıyâseddin, Sadeddin Köpek'i zamanla bertaraf ederek tahtta daha otoriter hale gelmişti. Ancak Moğollarla yapılan Köseadağ savaşında (640/1242) yenilerek hezimete uğradı. Bu yenilginin ardından Anadolu Moğollar tarafından yağmalanmaya başlamıştı. Yapılan barış anlaşmasından sonra da içeride istikrarsızlıklar çoğalmıştı. Bu vaziyet devam ederken sultan daha genç yaşta vefat etti. Yerine büyük oğlu II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249) geçti.⁵⁹ Bu dönemde emirler arasında çekişmeler neticesi güçlü olanın diğerini bertaraf ettiği çekişmelere şahit olunmuştur. Devlet işlerine karışan emirlerden kimisi kimisini pusur kurmak suretiyle katlettirmişti. Sonrasında devletin işleyişinde geçici düzelmeler olmuştu. Eserde bununla ilgili Arapça şöyle bir beyit geçmektedir:⁶⁰

فَكَانَتْ لَوْعَةً نَمَّ اسْتَعْتَرَتْ كَذَلِكَ لِكُلِّ سَائِلَةٍ قَرَارٌ

Şeklinde cevap verir. Görüldüğü üzere bu iki beyit ile *Selçûknâme*'deki iki beyit arasında birinci mısralarda farklılıklar bulunmaktadır. Şiir için bk. Câhız Amr b. Bahr el-Kinânî, *el-Mehâsinu ve'l-ezdzâd* (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 2002), 82.

⁵⁶ Sadeddin Köpek'in biyografisi için bk. Muharrem Kesik, “Sâdeddin Köpek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/392-393.

⁵⁷ Sühreverdî el-Maktûl'ün bu şiiiri için bk. Şihâbüddin es-Sühreverdî, *Dîvânü's-Sühreverdî el-Maktûl* (Bağdat: el-Mektebetü'l-Vataniyye, 2005), 64.

⁵⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 258.

⁵⁹ Detaylı bilgisi için bk. Faruk Sümer, “Keykâvus II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/354-356.

⁶⁰ İlgili beyit Ebû Temmâm'ın (Habîb b. Evs) dîvanında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbn Abdürabbih Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-Ferîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 2/278.

“Bu bir gamdı sonra duruldu. Tıpkı her bir akan sığınımın durması gibi.”⁶¹

II. İzzeddin Keykâvus devrindeki kaos ortamında ortadan kaldırılan devlet adamlarından birisi de İran kökenli vezir hem de şair Sâhip Şemseddin İsfahânî'ydi (öl. 646/1249). Onun ömrünün son zamanlarında kaleme aldığı şu şiir eserde yer almaktadır:

حِينَ عَبَّرَتِ الشَّمْسُ مِنْ أَحَدِ نَصْفَيْ بُرْجِ السَّرَطَانِ
أَرْسَلَ الثَّوْرَ مَتَاعَهُ إِلَى الْأَسَدِ
صَارَ الْمَرْيُخُ مُطَوَّقًا بِحَلَقَةٍ فِي الْعُقْرَبِ
وَأَلْقَى الْمُشْتَرِي بِنَظَرَةٍ قَائِمَةٍ عَلَى الرَّهْرَةِ
زَائِلِ التَّمَاوُلِ عَقْلِي مِنْ تِلْكَ الرَّؤْيَةِ الْمُضْطَرِبَةِ
لَمْ يَجُلْ أَبَدًا بِحَاطِرِي أَنْ يَكُونَ
لَكِنْ حِينَ حَمَّ الْقَضَاءُ انْتَكَسَتِ السَّعَادَةُ
كُلَّ سَهْمٍ انْطَلَقَ مِنْ قَبْضَةِ الْقَادِرِ
أَنْظُرْ عَدْلَ الْفَلَكَ وَإِنْصَافَهُ أَيَّ فِتْنٍ أَثَارَ ظُلْمًا
أَسْلَمَ مَتَاعِي لِلْعَارَةِ، وَأَحَالَ قَلْبِي
أَسْأَلُ عُرُوقَ الْبِاقُوتِ تَفَنُّنًا مِنْ عَيْتِي
هَذَا نِ خَلْخَالَانِ بَقَدَمَيَّ هُمَا نَتَاجَ لِسَعْيِي
تَنْبَهُ أَيُّهَا الْقَلْبُ الْحَايِرُ، مَا بُكَأُوكَ مِنَ الْفَلَكَ؟
مَا كَانَتْ إِلَّا عَفَلَاتِكَ أَنْتَ، وَالسَّيِّئَاتُ الْكَثِيرَةُ
وَمَا يَصْنَعُ الْفَلَكَ؟ وَمَنْ التَّجْمُ؟ وَمَا الشَّمْسُ؟
حِينَ أُخْرِجَ الْفَلَكَ مِنْ أَدَى الْبَلَاءِ صِنْفًا آخَرَ

نَظَرْتُ بِكَلْبَتِيهَا نَحْوَ الْمَرْيَخِ فَوَجَدْتُهُ فِي التَّرْبِيعِ
ثُمَّ ارْتَحَلْ نَحْوَ زُحَلٍ رَغْبَةً فِي الْإِنْتِقَامِ
فَتَسَامَرَ الْقَمَرُ بِمَا حَدَّثَ مَعَ الْأَفْلَاكِ
فَمَرَّتْ عَلَى النَّارِ الْمُحْرِقَةِ كَالسَّهْمِ
وَأَثَرَ الْإِدْبَارِ فِي رَأْسِي بِتِلْكَ الْحَرَكَةِ الْمُنْعَكِسَةِ
بُوسِعَ سَيَّارَاتِ الْفَلَكَ أَنْ تُحَاطِرَ عَلَى هَذَا النَّحْوِ
وَهُوَ أَمْرٌ لَا يُمَكِّنُ دَفْعُهُ بِسَيْفٍ أَوْ بِدِرْعٍ
كَيْفَ يَتَسَنَّى بِالتَّدْبِيرِ مِنْهُ الْحَذَرُ
وَأَيَّ شَرِّ فِي أَقَلِّ مَدَّةٍ صُنِعَ
عَلَى كِبْدِي لِيَسُدَّ رُمُقَهُ مِنَ الْقُوْتِ.
وَجَعَلَ وَجَنَّتِي كَأَسْبِينٍ مِنَ الذَّهَبِ
وَمَا تَبَقَّى مِنَ الْبَدَنِ أَحْكَمُهُ بِأَثْقَلِ قَيْدٍ
وَأِلَى مَتَى تَطْعُنُ عَلَى هَذِهِ الشَّمْسِ وَهَذَا الْقَمَرِ؟
الَّتِي حِينِ جَاوَزَتْ الْحَدَّ أَثَرَ فَيْكِ الدَّنْبِ
إِنَّمَا كَانَ أَمْرُ اللَّهِ، أَحَالَهُ لِلْقَدَرِ
صَوَّبَ عَلَى أَهْلِ الْفُضْلِ مَائَةَ سَهْمٍ مِنَ الْعَنَاءِ

“Güneş, yengeç burcunun yarısını geçtiğinde, Güneş bütün haliyle Mars’a doğru bakıp onu bir yarım ay şeklinde bulduğunda, Boğa burcu yükünü Arslan burcuna göndermiş sonra da intikam arzusuyla Satürn’e doğru yol almıştır. Mars bir halka ile çembere alınmış bir vaziyette Akrepte yer almıştır. Ay, olanlar yüzünden diğer yıldızlarla birlikte çakılıp kalmıştır. Jüpiter, Venüs’e sert ve ok gibi bir bakış attı, peşinden yakıcı ateş üzerine seyretti. Bu ıstırap veren bakıştan aklımın iyimserliği zail oldu. Aksine hareket ile gerçekleşen dönüş, başımı müteessir kıldı. Gökyüzü gezegenlerinin bu denli tehlike oluşturacağı aklıma gelmezdi. Ancak kazâ tecellî ettiğinde saadet ters yüz olur. O ise kılıçla ve zırhla defedilmesi mümkün değildir. Kader kabzasından çıkan her bir oka karşı hazer etmek (sakinmek) nasıl bir tedbir gösterebilir? Feleğin adâlet ve insâfına bak ki ne fitneleri zulümle kabarttı ve nice şerhleri az bir zaman içerisinde gerçekleştirdi! Saldırmak için mallarımı bana teslim etti. Azıktan kıt kanaat geçinebilsin diye kalbimi yüreğime havale etti. Gözlerimin yakut damarlarını ustalikle eritti. Yanaklarımı altından iki kâseye çevirdi. Ayaklarımdaki bu iki halhal onun sa’yinin neticesidir. Bedenden kalanlara ise en ağır kelepçeyle hükmetmiştir. Ey şaşkınlığa düşmüş kalp uyan! Felekten ötürü bu ağlaman nedendir? Ne zamana kadar bu gü-

⁶¹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 308.

neş'i ve bu Ay'ı suçlayacaksın? Bunlar hep senin gafletin yüzünden oldu. Sen haddi aşmışta günâhların ve çok hataların sana tesir etmiştir. Buna felek ne yapsın! Yıldız kimdir? Güneş nedir? Onlar ancak Allah'ın kadere havale ettiği emridir. Allah, feleği imtihan ezâsıyla bir grubun karşısına çıkardığında, fazilet ehli kimselere yüz eziyet oku isabet ettirir.”⁶²

Aynı şekilde bu dönemde vezirlik yapan İzzeddin Muhammed Râzî'nin (öl. 654/1256) vezirlik yaptığı devir anlatılmakta ve şu beyitler yer almaktadır:

إِنَّ الْأَيَّ طَلَبُوا مَدَاهُ تَأَخَّرُوا
عَنْ غَايَةِ فِيهَا النَّيَاقُ رَهَانٌ
فَلَمْ تَكْ تَصْلُحْ إِلَّا لَهُ
وَلَمْ يَكْ يَصْلُحْ إِلَّا لَهَا

“Uzun kuyrukunun (kuyruğunun) boyutunu talep ettiler, onlar develerin orada rehlin olmaları sebebiyle geciktirtiler; O sadece ona uygundu, o da sadece ona uygundu.”⁶³ Bu Arapça asıllı ilk beyitin güç anlaşıldığı söylenebilir. Muhtemelen İzzeddin Muhammed gibi selâhiyetli bir vezirin göreve gelmekte geciktiği ifade edilmiş olmalıdır. Nitekim ikinci beyitten de görevin sadece ona uygun olacağı beyân edilmiştir.

II. İzzeddin Keykâvus devrinde Anadolu Selçukluları üzerinde Moğol baskısı günden güne artıyordu. Onların, Selçuklular üzerinde gerçekleştirdikleri çeşitli taht oyunları ve entrikalar sonucunda sultanın kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan (1249-1254, 1257-1266), ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus ile birden çok savaş yapmış ancak hezimete uğramıştı. Sonrasında devlet adamlarının müdahalesiyle aralarında müşterek saltanat dönemi başlamış ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan ile birlikte tahta çıkmıştı (1249-1254). Ancak Rükneddin durumdan hoşnut değildi. Eserde bu hoşnutsuzluğu ifade eden şu beyit geçmektedir:

قَدْ عَرَّانَا الْعَالَمُ مِنْ لِبَاسِ السَّعَادَةِ
وَجَعَلْنَا حَيْرَى مِنْ دَوْرَةِ الرِّمَانِ
مَا مِنْ لَيْلَةٍ قَدْ مَرَّتْ إِلَّا وَرَأَيْتُنِي مَحْزُونًا
مَا مِنْ صَبَاحٍ ضَحِكَ إِلَّا وَرَأَيْتُنِي بَاكِيًا

“Cümle âlem bizi saâdet libâsından ârî kıldı. Bu zamanın şaşkınlardan eyledi. Üzerimden bir gece geçmesin ki beni mahzûn görmüş olmasın! Güler yüzlü bir sabah, beni ağlar bulmuş olmasın!”⁶⁴

Sonraki süreçte yine Moğolların kararıyla devlet, iki kardeş arasında paylaştırılmış ve başka başka keşmekeşlikler yaşanmıştı. Bir müddet sonra II. İzzeddin Keykâvus, Moğolların kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı tercih etmelerinden ötürü kendini güvende hissetmeyecek İstanbul'a giderek saltanat iddiasından vazgeçmiş oldu.⁶⁵

Rükneddin devrinde Moğolların tahakkümü çok daha fazla artmıştı. Ancak devlet ricâlinde Moğollara karşı bir nefret vardı. Bu yüzden Selçuklu veziri Nizâmeddin Hurşîd, (öl.

⁶² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 321-322.

⁶³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 333.

⁶⁴ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 338.

⁶⁵ Detaylı bilgi bk. Faruk Sümer, “Kılıcarslan IV”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/403-405.

1257) Hoca Noyan adında bir Moğol komutanını verilen bir ziyafette ikram ettiği zehirli bir armutla öldürmeyi başarmıştı. Bunun anlaşılması üzerine Moğollar tarafından infâz edildi. Vezir Nizâmeddin ölümünden az önce şu beyitleri söylemiştir:

مُنْدُ أَنْ أُحْرَزَنِي الطَّالِعُ الْمُتَقَلِّبُ
أَجْرِي الدَّمْعُ مِنْ عَيْنِي دَمًا وَحِينَ لَحِقَ الْمَرِيخُ بِرُحْلٍ،
أُمْسَكَ فِي الْحَالِ بِتَلَابِيهِ، وَتَصَنَّبَنِي عَلَى الْأَعْوَادِ

“Kötü taliim beni mahzûn eylediğinden beri, gözyaşlarım gözümden kan olarak aktı. Mars, Satürn’e ulaştığında yakamdan tuttular ve beni çarımha gerdiler.”⁶⁶

Diğer taraftan İstanbul’a geçerek saltanattan feragat eden II. İzzeddin Keykâvus, gurbet hayatında çok sıkıntılar çekmişti. Devrin komutanlarından Muînüddin Süleyman Pervâne, (öl. 676/1277) onun durumunu Irak Selçuklularının (1118-1194) son sultanı II. Tuğrul’a (1177-1194) benzeterek, zor günlerinde Ermenşah’tan yardım dilediği ifadelerin yer aldığı yine onun yazdığı bir şiiri okumuştur:

تَكَرَّمَ الْيَوْمَ يَا مَنْ أَنْتَ لِلْكَرَمِ جَنَاحُ
فَلَقَدْ أَصْبَحَ الْمَوْتُ حَلَالًا لَنَا مِنَ الْفَقْرِ وَالْعَوْرِ
سَوْفَ يَتَحَسَّنُ حَالِي بِالنَّجْمِ عَدَا
وَلَنْ أَتَلْقَى الْجَوْهَرَ مِنْ كَفِّكَ بِتَدَلِّي

“Ey kendisinde keremin kanatları olan kimse! Bugün bana kerem et! Bugün fakirlik ve yoksulluktan ötürü bana ölü eti bile helâl olmuştur. Yarın durumum bir yıldızla daha da güzel olur ve ben zilletle senin elinden bir mücevher bile almam.”⁶⁷

Ancak Sultan II. Tuğrul, Ermenşah’tan beklediği desteği ve ilgiyi göremeyince kızgınlıkla şöyle demişti:

أَيُّهَا الْقَلْبُ، لَيْنَ كُنْتُ وَاقِعًا فِي هَوَى الْأُرْمَنِ
فَأَكُونُ امْرَأَةً لَوْ لَمْ أَخُلْ سَاحَتِكَ مِنَ الْحَزَنِ
وَيَا أَيُّهَا الْفَلَكُ، إِنْ لَمْ أَتَحَايَلْ لِأَطْرَدُ
النُّورَ مِنَ الْبَيْدِرِ كُنْتُ أَنَا فِي الْبَيْدِرِ

“Ey kalp! Ermenşah’ın ardına düşersem ve senin meydanından hüznüleri kaldıramasam bir kadın olayım. Ey felek! Eğer senin harmanından öküzü kovup çıkarmak için bir hile yapamazsam ben de o harmanda öyle bir hayvan olayım.”⁶⁸

Eserde IV. Kılıcarslan dönemindeki devlet adamlarından biri olan, Arapça, Farsça şiirlerde ve edebiyâtında mütehasıs birisi olduğu ifade edilen Mecdüddin Muhammed Erzincânî’den de bahsedilmektedir. Onun övgüsü ve sevenlerinin kendisine duyduğu bağlılık sadedinde şu beyitler geçmektedir:

عَسَى الْأَيَّامُ أَنْ يَرْجِعَنَّ
قَدَمَا كَالَّذِي كَانُوا
وَعَدَّتَنِي الْأَيَّامُ مِنْكَ بِوَصْلِ
أَهٍ لَوْ كَانَتْ تَصْدُقُ الْأَخْلَامُ

“Keşke günler geçmişte olduğu şekliyle öncekileri geri döndürse! Günler bana sana vâsıl

⁶⁶ Muhtasar-ı Seljûknâme, 350-351.

⁶⁷ Muhtasar-ı Seljûknâme, 369.

⁶⁸ Hatta Ermenşah, bu davranışı sonrası o iklimlerde cimrilikle anılır olmuştur. Muhtasar-ı Seljûknâme, 370.

olmayı vadetti. Âh keşke rüyalar doğru söyleseydi.”⁶⁹

Eserdeki son beyitlerin İlhanlı (1256-1353) devlet adamı Şemseddin el-Cüveynî'ye (öl. 683/1284) ait bir dörtlük olduğu görülmektedir. İbn Bîbî bu dörtlüğü Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ölümü sonrası iyi vasıfları başlığı altında Cüveynî'den nakille zikretmektedir.

لَمَّا رَأَيْتُ خُرُوجَ التُّرْكِ مِنْ سَيِّئًا
مُعَافِضًا مَا لَهُمْ عَقْلٌ وَلَا دِينَ
أَنْشَدْتُ مُكْتَنِيًا مَا فِي قَدَمِ
مَضَى سُلَيْمَانَ وَأَنْحَلَ الشَّيَاطِينَ

“Türklerin akıl ve din yoksunu olarak Sebe diyarından çıktığını küçümseyerek gördüğümde, hüznle önceden söylenen bir sözü söyledim. Artık Süleyman gitti ve şeytanlar serbest kaldı.”⁷⁰ Muhtemelen bu dörtlükte Türkmenlerin yoğunlukla Moğol baskısı sebebiyle Mezopotamya'dan çıkarak Anadolu'yu vatan tuttukları ve çeşitli beylikler halinde kuvvetlendiklerine işaret edilmektedir. Cüveynî de buna göndermede bulunuyor olmalıdır. Ayrıca İlhanlıların yani Moğolların o dönemde Hatiroğlu Şerefeddin Mesud (öl. 675/1276) ve Karamanoğulları'nın (1256-1474) desteklediği Cimri (öl. 678/1279) gibi Türkmenlerle mücadele halinde olduğu, onları isyancı ve düşman gibi gördükleri için de akıl-din yoksunu şeklinde betimlediği söylenebilir.⁷¹

Muhtasar-ı Selçûknâme'de tespit edilebildiği kadarıyla yer alan beyitlerin bu şekilde olduğu belirtilebilir. Eserin son bölümlerinde Cimri isyanının bastırılması ve onun katledilmesi, Karamanoğulları beyliğinin ortaya çıkışı, III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1282) ile II. Gıyâseddin Mesut (1282-1296/1302-1308) arasında rekâbetin husûle gelmesi gibi hâdiseler anlatılmakta ve eser nihayet bulmaktadır.⁷²

2. Üslûp ve Tasvîr Açısından Eserdeki Şiirler

Biçem anlamına da gelen üslûp, kişinin kendi düşünce, hissiyât ve heyecanlarını dile getirme şekli ve dili kullanma tarzı olarak ifade edilmektedir. Genel manada ilmî, edebî, hitâbî üslûp çeşitlerinin yanı sıra özellikle şiirlerde övgü, yergi, ağıt, hiciv, kahramanlık hikâyeleri, cihât-savaş, kısas, tasvîr vb. üslûplar şeklinde göze çarpmaktadır.⁷³ Bu bağlamda çalışmadaki eserde yer alan beyitlerde de çeşitli anlatım biçimleri yer almaktadır.

Yaklaşık bir asırlık dönemi ele alan İbn Bîbî'nin *el-Evâmîru'l-Alâiyye* adlı eserinin muhtasarı *Muhtasar-ı Selçûknâme*'de elli civarında beyit tespit edilebilmektedir.⁷⁴ Bu beyitlerin on yedi tanesi Farsça'dan çeviri değil bizzat Arapça asıllıdır. Bu beyitler, yaşanan dönemin

⁶⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 376. Birinci beyit Arapça kadîm bir şiirden alıntıdır. bk. Buhturî Ebû'l-Velid b. Ubeyd, *el-Hamâse* (Abu Dabi: Hey'etu Abû Dabi li's-Sekâfeti ve't-Türâs 2007), 137. İkinci beyit için bk. İbn Şa'ar Kemâlüddin Ebû'l-Berekât, *Kalâidu'l-cumân fi ferâidi şuarâi hâze'z-zemân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2005), 5/113.

⁷⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 391.

⁷¹ bk. Ali Sevim, “Keyhusrev III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/350-351.

⁷² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 392-414.

⁷³ İsmail Durmuş, “Üslûp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/383-385.

⁷⁴ Bu çalışmada tespit edilebilen elli beş beyit değerlendirilmiştir.

sosyo-kültürel ve siyâsî hâdiselerine içerik olarak delâlet etmektedir. Biçem olarak da belli üslûp özellikleri taşıması hasebiyle bir kıymeti vardır. Eserde geçen şiirler anlatım üslûpları bağlamında şu şekilde tasnif edilebilir.

2.1. Eserde Geçen Arapça Asıllı Beyitler

Eserde geçen Arapça asıllı beyitlerin bir kısmı kadîm Arap şiirlerinden alınma beyitler olduğu için önem arz etmektedir. Bu nedenle ilgili beyitleri, nispetiyle birlikte ayrıca ifade ettikleri anlamlarla ayrı bir başlık altında ele almak uygundur.

قَدِمْتُ قُدُومَ الْبَدْرِ بَيْتِ سَعُودِهِ وَجَدْتُكَ عَلِيَّ صَاعِدًا كَصُعُودِهِ

“Saadetli diyarına dolunayın doğuşu gibi geldin, senin ecdâdın yücedir, onların yükselmesi gibi sen de yüceleceksin.”

Öncelikle bu beyit, *Selçûknâme*'de Sultan I. Gıyâseddin'in tahttan indirildikten sonra Şam bölgesine sığınması esnasında onu karşılamak amacıyla oranın emirleri ve ahalisi tarafından söylenmişti. Ancak klasik dönem edebî kaynaklarda bu beyit, Alî b. er-Rûmî (öl. 283/896) adlı bir şaire nispet edilmektedir. Seâlibî (öl. 429/1038) bu beyiti, *Müntehal* adlı edebî eserinde “النّهائي والنهائي et-tehânî ve't-tehâdî (selâmlama-kutlama)” başlığı altında ikinci bâbda zikretmektedir.⁷⁵ İbn Hamdûn'un (öl. 562/1167) *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'sinde ise ilgili beyit, dörtlük halinde geçmektedir:

قَدِمْتُ قُدُومَ الْبَدْرِ بَيْتِ سَعُودِهِ وَجَدْتُكَ عَلِيَّ صَاعِدًا كَصُعُودِهِ
لَيْسَتْ سَنَاهُ وَاعْتَلَّيْتُ اعْتَلَاءَهُ وَأَتَمَّلُ أَنْ تَحْطَى بِمِثْلِ خُلُودِهِ

“Saadetli diyarına dolunayın doğuşu gibi geldin, senin ecdâdın yücedir, onların yükselmesi gibi sen de yüceleceksin. Onun parlaklığını giyindin, yüceliğine yükseldin, onun gibi ebedî olmanı umuyoruz.” Bu eserde beyitler, “iyâb-dönüş” adlı bir başlık altında geçmektedir. Muttalib b. Abdillâh el-Huzâî'yi hac dönüşünde karşılayan Muhammed b. Vüheyb el-Himyerî adlı şair beraberindekilerle, ilgili beyitleri onu şerefine söylemiştir.⁷⁶ *Muhtasar-ı Selçûknâme*'de yer alan bu beyitler sonraki dönemlerde telif edilen başka eserlerde de yer almıştır. Örneğin İbn Arabşah'ın (öl. 854/1450) *Fâkîhetü'l-hulefâ ve mufâkehetü'z-zürefâ* adlı eserinde “Arap Melikler” başlığı altında yer almaktadır. Beyitin geçtiği ilgili yerde fırtınalı bir denizden kurtularak kıyıya ulaşabilen ve orada yaşayan ahâlî tarafından bu beyitle hoş bir şekilde karşılanan bir kölenin esrarengiz hikâyesi sadedinde geçmektedir.⁷⁷

وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ غَيْرَ ذِي عَدَدٍ وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

“Gökyüzünde nice yıldızlar vardır. Ancak güneş ve ayın dışında hiçbiri tutulmaz.”

Selçûknâme'de bu beyit, yukarıdakiyle ilgili olarak Sultan I. Gıyâseddin'in Şam diyarında karşılanması ve onun tesellî edilmesi sadedinde geçmiştir. Klasik eserlerdeyse, şairliği de

⁷⁵ Seâlibî, *Müntehal*, 27.

⁷⁶ İbn Hamdûn Muhammed b. el-Hasen, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* (Beirut: Dâru Sâdır, 1996), 4/182.

⁷⁷ İbn Arabşah Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed, *Fâkîhetü'l-hulefâ ve Mufâkehetü'z-zürefâ* (Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2001), 82.

olan Kâbûs b. Veşmgîr (öl. 403/1012) adlı Ziyârîler (928-1090) emîrine nispet edilmektedir.⁷⁸ Ebû Hilâl el-Askerî'nin (öl. 400/1009'dan sonra) *Dîvânu'l-meânî* adlı eserinde “zemu'l-ihvân (dostların yergisi)” başlığında geçmektedir.⁷⁹ Orada şiirin tamamı şu şekildedir:

قُلْ لِلذِّي يَصْرُوفِ الدَّهْرِ عَيْرِنَا هَلْ عَانَ الدَّهْرُ إِلَّا مَنْ لُهُ خَطَرُ
فَإِنْ تَكُنْ نَشَبْتَ أَيْدِي الرِّمَانِ بِنَا وَمَسْنَا مِنْ تَمَادِي يُوسِيهِ ضَرُّ
فِي السَّمَاءِ نُجُومٌ عَيْرِ ذِي عَدَدٍ وَلَيْسَ يُكْسِفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
أَمَا تَرَى الْبَحْرَ يَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَعْرِهِ الدُّرُ

“Kaderin cilvelerinden ötürü bizi ayıplayanlara de ki, zaman ancak ehemmiyeti olan kimselerle inatlaşır. Şayet zaman pençelerini bize geçirmiş ve bizi devamla zarara uğratmışsa da gökyüzünde nice yıldızlar vardır, güneş ve ayın dışındakiler tutulmaz. Denizin üstündeki yukarıya kaldırdığı leşleri görmez misin? Dürr-i yektâlar (inciler) ise onun en diplerinde yerleşir.”

Ayrıca Seâlibî'nin *el-Letâif ve'z-zerâif* adlı eserinde aynı şiir “zemmü'd-dehr (zamanın yergisi)” bâbında yer almaktadır.⁸⁰ Tarihcî Yâkût el-Hamevî (öl. 626/1229) *Mu'cemü'l-üdebâ* adlı eserinde Ziyârî emîri olan Kâbûs b. Veşmgîr'in (ö. 403/1012) bu şiiri büyük bir yenilgi sonrasında söylediğini ifade etmektedir.⁸¹

حُلُوُ الْفُكَاهَةِ مَرُّ الْجِدِّ قَدْ مَرَّجَتْ بِقَسْوَةِ النَّاسِ مِنْهُ رِقَّةُ الْعَزَلِ

“Nükteleri tatlıdır, ciddiyeti acıdır, sözlerindeki güzellik, şiddetindeki kasvet ile mezcolmuştur.”

Sultan I. Gıyâseddin'i tahttan indiren, ağabeyi Rükneddin Süleyman Şah'tı. Yukarıdaki beyit, onun övgüsü hakkında varit olmuştur. İlgili beyit Büyük Selçuklu devlet adamı Ebû İsmâil Müeyyidü'd-dîn el-Hüseyn b. Alî b. Muhammed b. Abdi's-Samed el-İsfahânî el-Münşî el-Vezîr'in *Lâmîyyetü'l-Acem* adlı meşhur dîvânına (öl. 515/1121) nispet edilmektedir. İçerdiği meseller, hikemiyyâta ilave olarak zamane insanların erdemli ve erdemsiz tavırlarını vafeden bu dîvân, tam haliyle Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ*'sında geçmektedir.⁸²

بِضَرْبَةٍ لَمْ تَكُنْ مِنِّي مُخَالَصَةً وَلَا تَعَجَّلْنَهَا جُبْنًا وَلَا فَرَقًا
بِضَرْبَةٍ مِثْلَ لَمْعِ الْبَرِّقِ مُسْرِعَةً مِنْ عَيْرِ مَا فَرَعَ مِنْهُ وَلَا فَرَقِ

“Benim bir darbem ki hileyle olmaz; onu korku ve endişeyle aceleyle de yapmam. Bir darbe ki şimşek gibidir, süratlidir, korkmadan ve kaygı duymadan...”

Sultan I. Gıyâseddin tahttan indirildikten sonra Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Eserde onun İmparator III. Aleksios'un huzurunda bir şövalye ile düello yaptığı anlatılmaktadır. O

⁷⁸ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Güner, “Kâbûs b. Veşmgîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/43-44; Erdoğan Merçil, “Ziyârîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/498-499.

⁷⁹ Ebû Hilâl el-Askerî Hasen b. Abdillâh, *Dîvânü'l-meânî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 2/202.

⁸⁰ Seâlibî, *el-Letâif ve'z-zerâif* (Beyrut: Dâru'l-Menâhil, ts.), 25.

⁸¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ* (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1993), 5/2184.

⁸² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 3/1106-1118.

düelloyu tasviren yukarıdaki beyitler aktarılmıştır. Beyitte geçen “muhâlasa” ifadesinin şiiri söyleyen Bel’â b. Kays el-Kinânî’ye nispetle “sîn” harfiyle yani “muhâlese” şeklinde olması gerektiği daha önce anlatılmıştı. Ebû Hilâl el-Askerî’nin (öl. 400/1009’dan sonra) *Dîvânü’l-meânî*’sinde bu beyitler sabır, sebât ve teennî ile hareket etmenin de cesarettен sayıldığı beyân etmekle ilgili olarak geçmektedir.⁸³ Ebû Alî el-Merzûkî’nin (öl. 421/1030) *Şerhu dîvânî’l-hamâse*’sinde ise çarpışmada hile ve fırsat kollayarak galebe çalmanın da cesarettен sayıldığı ancak şairin bununla övünmediği, korkaklar gibi de davranmadığı ancak ve ancak şimşek süratinde çarpışarak düşmanını hezimete uğrattığı anlatılmaktadır.⁸⁴

وَوَضَعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْعُلَى مُضِرٌّ كَوَضَعَ السَّيْفِ فِي مَوْضِعِ النَّدَى

“İyiliğin kötülük makamına koyulması; kötülüğün iyilik makamına koyulması gibi zararlıdır.”

Meşhur Arap Şairi Mütenebbî’ye nispet edilen bu beyitin, Sultan I. Gıyâseddin’in Bizans’ın Anadolu Selçuklularına karşı siyâsî birtakım yükümlülüklerini yerine getirmemesiyle alakalı söylediği belirtilmektedir. İlgili beyit, iyiliğin kadir kıymet bilenlere yapılmasıyla alakalı olarak geçmişten bugüne sürekli rivayet edilegelmiştir. Râgıb el-İsfahânî’nin (öl. 502/1108) *Muhâdarâtü’l-üdebâ ve muhâverâtü’ş-şuarâ ve’l-büleğâ* adlı eserinde “Aşağılık Kimselere Cömert Davranılmaması” başlığı altında şu şekilde yer almıştır.

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكَتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَّدَا
فَوَضَعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْعُلَى مُضِرٌّ كَوَضَعَ السَّيْفِ فِي مَوْضِعِ النَّدَى

Bu beyitlerde alçak gönüllü kimselere iyilik yapıldığında onların dostluğunun elde edilebileceği ancak onursuz kimselere gösterilecek böyle bir tavrın onların inat ve düşmanlığını artıracacağı belirtilmiştir. Uzun olan şiirin genelde bu kısmı Râgıb örneğinde de görüldüğü üzere eserlerde mev’iza amaçlı kullanılmaktadır.⁸⁵

فَقَدَّنَاهُ لَمَّا تَمَّ وَعَاظَمَ بِالْعُلَى كَذَلِكَ كُشُوفُ الْبُدْرِ عِنْدَ تَمَامِهِ

“Dolunayın tamamına erdikten sonra tutulması gibi, onu da kemâline erip yüceldikten sonra kaybettik.”

Muhtasar-ı Selçûknâme’de bu beyit, Sultan I. Gıyâseddin’in ağabeyi Anadolu Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah’ın vefatıyla ilgili yer almıştır. Seâlibî bu beyiti Ebû’l-Feth el-Büstî’ye (öl. 400/1010) “Hilâl, Ay, Dolunay” başlığı altında nispet etmektedir.⁸⁶ Aynı şekilde eserlerde bu şiirin mersiye üslûbuyla geldiği, tamam ve kemâline eren her şeye ölümün ârız olacağı şeklinde yorumlandığı görülmektedir.⁸⁷

⁸³ Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânü’l-meânî*, 1/114.

⁸⁴ Ebû Alî el-Merzûkî, *Şerhu dîvânî’l-hamâse*, 47.

⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü’l-üdebâ ve muhâverâtü’ş-şuarâ* (Beyrut: Şeriketü Dâri’l-Erkam b. el-Erkam, 1999), 1/299.

⁸⁶ Seâlibî, *et-Temsil ve’l-muhâdara*, (Kahire: ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitâb, 1981), 232.

⁸⁷ Ebû İshâk el-Husrî, *Zehru’l-âdâb* (Beyrut: Dâru’l-Cil, ts.), 2/451; el-Kuşeyrî Abdülkerim b. Hevâzin, *Letâifu’l-işârât* (Kahire: el-Hey’e’l-Mısıriyye’l-Âmme li’l-Kitâb, ts.), 2/89.

إِذَا هُمْ أَلْفَى بَيْنَ عَيْنَيْهِ عَزْمُهُ وَنَكَبَ عَنْ ذِكْرِ الْعَوَاقِبِ جَائِبًا

“Eğer bir işe karar verip giriştiğinde önüne azmini koyar. Sonuçları zikretmeyi bir tarafa bırakır.”

İlgili beyit, Sultan I. Gıyâseddin'den sonra tahta geçen büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus zamanında gerçekleşen Halep seferinde onun kararlılığıyla ilgili zikredilmektedir. Arapça asıllı bu beyit Sa'd b. Nâşib adlı bir şaire kahramanlık anlatıları bâbında nispet edilmektedir.⁸⁸

رَأَوْا طَوْعَهُ حَتْمًا وَعَفْرَضًا وَلَا رَيْمًا وَإِخْلَاصُهُ فِي الدِّينِ وَالْمُلْكِ وَاجِبًا
إِنْ كَانَتْ النُّبُوَّةُ قَدْ حُتِمَتْ بِحَاتَمِ الشَّرِيعِ فَقَدْ حُتِمَتْ بِهِ السَّلْطَنَةُ دُونَ السَّلَاطِينِ

“Ona din ve saltanatta itaat etmeyi bir zorunluluk, lüzumluluk ve farziyet olarak gördüler; Şayet nübüvvet, Hâtem-i Şerîat (s) ile son bulduysa; saltanat da seninle diğerlerinin üzerine son bulmuştur.”

Sultan I. Gıyâseddin'in diğer oğlu I. Alâeddin Keykubad, ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'tan sonra tahta çıkmıştı. Onun fezâiliyle ilgili eserde birbiriyle bağlantılı olmayan yukarıdaki Arapça beyitler yer almaktadır. Her iki beyitin de söyleyeni tespit edilememektedir ve kadîm Arap şiirlerinden olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilk beyitte yer alan “fardan ve hatmen” ifadesi, klasik Arap dilinde sık kullanılan, hukukî zorunluluk ve bağlayıcılık belirten bir deyimdir.⁸⁹

وَلَمْ أَرَ كَالْتَّوْدِيعِ أَقْبَحُ مَنْظَرًا وَإِنْ كَانَ يَدْعُو أَهْلَهُ لِلتَّعَانُقِ
وَاللِّصَابِ الْهِنْدِيِّ الْأَيْنِ جَائِبًا مُلَامَسَةً مِنْ كَفِّ الْإِلْفِ مُفَارِقِ

“Ailesi kendisini kucaklaşma için (özlemler) çağırsa bile bundan daha zor gelen bir ayrılma önceden görmedim. Keskin bir Hint kılıncının kesmesi, ünsiyet edilen bir kimsenin ayrılığından daha zordur.”

Yukarıdaki beyitler, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Konya'da misafir ettiği âlim ve mu-tasavvıf bir kişilik olan Şehâbeddin Sühreverdi'nin oradan ayrılarak geriye dönüşü esnasındaki hissiyatıyla ilgilidir. Eserde bu beyitlerin bizzat Sühreverdi'ye ait olduğu belirtilmektedir.⁹⁰

لَيْسَ مِنَ اللَّهِ بِمُسْتَنْكَرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمُ فِي وَاحِدٍ
وَأُبْرَحُ مَا يَكُونُ الْوُفَّ يَوْمًا إِذَا دَنَتِ الْحَيَاتُ مِنَ الْحَيَاتِ
لَوْ كَانَ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ كَرَمٍ فِيهِ مَزِيدٌ فَرَادَكَ اللَّهُ

“Âlem'in birde cem olduğunu inkâr edenler, Allah'ın yolunda değildir; Çadırılar çadır-

⁸⁸ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve ş-şuarâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2002), 2/685; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Uyûnu'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/285.

⁸⁹ Şâfiî Muhammed b. İdrîs, *el-Umm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 7/319; Kurtubî Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 19/34.

⁹⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 119.

lara yakın olduğunda, ülfet bir gün hâkim olur; Sende gördüğü bu cömertliğin daha da fazlası var, Allah senin ikrâmını artırsın”

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu Selçuklularıyla Hârizmşahlar arasında siyâsî münâsebetler gerçekleşmişti. İlk zamanlar dostane ilişkiler kurulsa da bunlar uzun soluklu olmamıştı. Eserde birbirinden bağımsız olarak geçen yukarıdaki beyitler, iki ülkenin yakınlık ve birlik içerisinde olduğu ilk zamanları betimlemektedir. Birinci beyit, bir tek insanın tüm insanları temsil edebilmesi anlamında söylenmiştir. Ebû Nuvâs’a (öl. 198/813) ait olan bu beyit, Fadl b. Rebî’ (öl. 208/823) adındaki Abbâsî devlet adamına övgü mahiyetindedir.⁹¹ Sevgi, muhabbet ve ünsiyetten bahseden ikinci beyitin nispeti tespit edilememektedir. Bazı zühd eserlerinde geçen bu beyit, muhabbet, şevk ve vuslat temalıdır.⁹² Son beyit ise Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî’nin bir şiirinden alıntıdır. Seâlibî bu beyiti “İhvâniyyât” başlığında; Râgıb el-İsfahânî ise “Nimetlerin ve yüceliğin artması için duâ” başlığında zikretmektedir.⁹³

تَخْرُصًا وَأَحَادِيثًا مُلَفَّفَةً لَيْسَتْ بِنَبْعٍ إِذَا عَدَّتْ وَلَا غُرْبٍ

“Yalan ve boş sözlerle ne bir yag ne de bir ok elde edilebilir.”

Hârizmşahlarla Anadolu Selçuklularının arası zamanla gerginleşince güvensizliğin ifadesi olan şu beyit, Hârizmşahlar’ı betimlemek için eserde varit olmuştur. Ebû Temmâm’a ait olan beyit, Abbâsî halifesi Mu’tasım-Billâh’ın (833-842) Ammûriyye’yi fethetmesinden ötürü onu övdüğü bir şiirinden alıntıdır.⁹⁴

خُذُوا بِنَصِيْبٍ مِنْ نَعِيْمٍ وَلَدَوِّ فَكُلُّوا وَإِنْ طَالَ الْمَدَى يَتَصَرَّمُ
كَمْ جُمُوعٌ قَدَّرَاتٌ أَبْصَارُنَا يَمْزِجُونَ الْخَمْرَ بِالْمَاءِ الزُّلَالِ
ثُمَّ صَارُوا فِي غَدِّ أَيْدِي سَبَا وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ حَالٌ بَعْدَ حَالٍ

“Nimetlerden ve lezzetlerden nasibinizi alın. Her boyu uzayan şey bir gün kırılır. Gözlerimiz şarabı tatlı suyla karıştıran nice meclisler görmüştür. Sonra onlar, yarınki gün sağa sola dağılıp gitmişlerdir. İşte bir halden bir hale dönüşen zaman da böyledir.”

Sultan I. Alâeddin’in vefatı sadedinde söylenen bu beyitler de Arapça asıllıdır. Yezîd b. Muâviye’ye nispet edilen ilk beyit, onun zemmedilmesiyle ilgili olarak eserlerde geçmektedir. Zira erken dönem eserlerde onun içki müptelası oluşu, tavla oyunları oynadığı ve leopar avladığı belirtilmekte ilgili beyit de onun keyfine düşkünlüğünü betimlemektedir.⁹⁵ Diğer

⁹¹ Yâfiî Affüddin Abdullâh b. Es’ad, *Mir’âtü’l-cinân ve ibretü’l-yakzân* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 2/95.

⁹² Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, 1/565; Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye* (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 2/499; İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Ebî Bekr, *Medâricü’s-sâlikîn* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2019), 2/287, 3/435.

⁹³ Seâlibî, *Müntehal*, 27; Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü’l-üdebâ*, 1/299.

⁹⁴ İbnü’l-Esîr eş-Şeybânî, *el-Meseli’-s-sâir fi edebi’l-kâtibi ve’ş-şâir*, 3/103.

⁹⁵ Hafâcî, *Sırru’l-fesâha*, 87; İbn Hallikân Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâu ebnâi’z-zemân* (Beirut: Dâru Sâdir, 1994), 3/287; Demîrî Kemâlüddin Muhammed b. Mûsâ, *Hayâtü’l-hayevânî’l-kübrâ* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 2/306.

iki beyit, Lahmî hükümdarı Nu'mân b. Münzir ile bir Arap şairi olan Adıyy b. Zeyd arasındaki konuşmalara dayanmaktadır. Buna göre Nu'mân, av partisinde Adıyy ile birlikteyken gördükleri mezarlık için “o bize şu an, şunları şunları diyor” diyerek kendisine bu beyitleri okumuştur.⁹⁶

يَا صَاحَ أَمَا رَأَيْتَ شُهْبًا ظَهَرَتْ قَدْ أَحْرَقَتِ الْقُلُوبَ ثُمَّ اسْتَقْرَّتْ
طَرْنَا طَرًّا لِمَوْنِهَا حِينَ طَرَّتْ أَوْزَتْ وَتَوَارَتْ وَتَوَلَّتْ وَسَرَّتْ

“Ey dost! Kalpleri yakıp sonra gizlenen o gözüken kıvılcımları görmedin mi? Işığıyla delip geçerek parladığında, kıvılcım attığında sonra gizlenip dönüp gece seyirtip gittiğinde mutluluktan uçtuk...”

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanı emirlerinden olan Kemâleddin Kâmyar, Şehâbeddin Sühreverdî el-Maktûl'un yazdığı bir şiire nispetle benzerini oluşturmaya çalışmıştır. Yukarıda verilen beyitler Sühreverdî'nin orijinal Arapça beyitleridir.⁹⁷

Kâmyar bu beyitlere Arap Dilinde inşâdda bulunarak şöyle nazîre yapmaktadır:

يَا صَاحَ أَمَا تَرَى بُرُوقًا وَمَضَّتْ قَدْ حَيَّرَتِ الْعُقُولَ حِينَ اعْتَرَضَتْ
حَلَّتْ وَلَحَّتْ وَلَوَّحَتْ وَانْقَرَضَتْ لَاحَتْ وَتَبَحَّلَتْ وَتَحَلَّتْ وَمَضَّتْ

“Ey dost! Çaktığı zaman akıllara durgunluk veren şimsekleri ve gidişini görmez misin? Her yeri kuşattığında, yağdırdığında, parladığında, söndüğünde, ışıdığına, cilvelendiğinde, sonra çekilip gittiğinde...”

فَكَانَتْ لَوْعَةً ثُمَّ اسْتَقْرَّتْ كَذَلِكَ لِكُلِّ سَائِلَةٍ قَرَارٌ

“Bu bir gamdı sonra duruldu. Tıpkı her bir akan sırımın durması gibi.”

Eserde yukarıdaki beyit, kimi devlet adamlarının yaptıklarıyla bir parıldayıp sonra kaybolduklarını ifade etmiştir. Bu beyit, Ebû Temmâm Habîb b. Evs'e nispet edilmektedir. Onun Ferezdak'ın (öl. 114/732) aynı içerikteki bir beyitine nazîre yaptığı ve ondan lafzen ve manen bunu alıntıladığı ifade edilmektedir.⁹⁸

أَنَّتَهُ الْخِلَافَةَ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تُجَرَّرُ أَذْيَالُهَا
فَلَمْ تَكُ تَصْلُحُ إِلَّا لَهُ وَلَمْ يَكُ يَصْلُحُ إِلَّا لَهَا

“Hilâfet ona boyun eğerek ve eteklerini ona doğru sürüyerek geldi; O sadece ona uygundu, o da sadece ona uygundu.”⁹⁹

⁹⁶ Câhız, *el-Mehâsinu ve'l-ezdâd*, 82; Dîneverî, *Uyûnu'l-ahbâr*, 2/327.

⁹⁷ Sühreverdî, *Dîvân*, 64.

⁹⁸ Ferezdak'ın kendi devrindeki Cerîr b. Atiyye'yi (öl. 110/728) yermek için söylediği ilgili beyit şöyledir:

أَنْتُمْ قَرَارَةٌ كُلُّ مَعْدِينِ سَوْءٍ وَ لِكُلِّ سَائِلَةٍ تَسِيلُ قَرَارٌ

bk. Âmidî Hasan b. Bişr, *el-Müvâzene beyne ş'i'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî* (Riyâd: Mektebetü Hâncî, 1994), 1/82; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, 2/278.

⁹⁹ Bu beyitte hilâfet, ائى fiiliyle betimlenmiştir dolayısıyla insan eylemine benzetilmiştir. Şu durumda burada istiâre-i mekniyyeden (kapalı istiâre) bahsedilebilir. Bu nevide müşebbeh bih açıkça zikredilmemekte onu hatırlatan bir unsur bulunmaktadır. Ayrıca yapılan istiâreyi ائى fiili üzerinden

Abbâsî devri şairlerinden Ebû'l-Atâhiyye'ye (öl. 210/815) nispet edilen bu şiirin *Selçûknâme*'de yer alan ikinci kısmı, İzzeddin Muhammed adında ehliyetli bir vezirin göreviyle ilgili olduğu görülmektedir. Önceki eserlerde ise Ebû'l-Atâhiyye'nin bu beyitleri, Abbâsî Halifesi Mehdî Billâh'ı (775-785) medih amacıyla söylediği belirtilmektedir.¹⁰⁰

عَسَى الْأَيَّامُ أَنْ يَرْجِعَنَّ
قَدِمًا كَالَّذِي كَانُوا
وَعَدْتَنِي الْأَيَّامُ مِنْكَ بِوَصْلِ
أَوْ لَوْ كَانَتْ تَصَدِّقُ الْأَخْلَامُ

“Keşke günler geçmişte olduğu şekliyle öncekileri geri döndürse! Günler bana sana vâsıl olmayı vadetti. Âh keşke rüyalar doğru söyleseydi.”¹⁰¹

Selçûknâme'de geçmişte güzel bir iz bırakmış kimselere duyulan hasreti ifade ettiği anlaşılan bu beyitler iki ayrı şiirden alıntılanmıştır. Birinci beyit, yaşadığı zamanının büyük şahsiyetlerinden sayılan Şehl b. Şeybân (öl. 92/530) adındaki bir şaire nispet edilmektedir. İlgili beytin Eyyâmü'l-Arab içerikli erken dönem şiirlerinden olduğu, Zeyd b. Alî el-Fârisî'nin *Şerhu kitâbi'l-hamâse*'sinde “hamâset” başlığı altında geçtiği görülmektedir.¹⁰² İkinci beyit,

خَيْرَتْنِي الْأَخْلَامُ عَنْكُمْ بِصِدْقِ
أَوْ لَوْ كَانَ تَصَدِّقُ الْأَخْلَامُ

“Rüyâlar sizin doğruluğunuzu bana haber verdi; keşke o rüyalar gerçeği söylese!” şeklinde İbn Şa“ar“ın (öl. 654/1256) *Kalâidü'l-cumân* adlı eserinde geçmekte ve bu beyit hicri 602 vefatı Ebû Firâs künyesindeki bir şaire isnâd edilmektedir.¹⁰³

2.2. Nasîhat, İrşâd ve İbret Temalı Beyitler

Nasîhat, iştikâk olarak nush kökünden bir kelimedir. Saf ve hâlis olmak, bir kimsenin iyiliğini istemek gibi anlamlara gelmektedir. Rüşd kökünden olan irşâd da hidâyete ve doğruya yol göstermek anlamındadır. Genel manada nasîhat ve irşâd, bu vasıflara ehil olduğu öngörülen bir şahsın samimiyet ve dostluk hissettiği başka kimse veya kimselere iyilik ve hayrı tavsiye ve teşvik etmesi, onlara belli hususlarda yol göstermesine denir. İbret kelimesi de yaşanmışlıklardan, geçmişteki hal ve durumlardan ders çıkarabilmek, benzer çaresizliklere veya hatalara düşmemek anlamında bir kelimedir. Kur‘ân'da bu kelimelerin manalarıyla ilgili birçok âyetin varlığı, üslûp değerlerinin olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda Kur‘ân'a konu olan biçimsel bu vb. anlatımların edebî eserlerdeki yansımalarını tespit edebilenin önemi tebârüz etmektedir. *Muhtasar-ı Selçûknâme* şiirlerine bu açıdan bakmak da faydalı olacaktır. Eserde bu içerikle ilintili sayılabilen aşağıdaki beyitler dikkat çekmektedir.

yorumlarsak istiâre-i tebeyye olduğu da söylenebilir. İstiâre ve çeşitleri için bk. İsmail Durmuş-İskender Pala “İstiâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/315-318.

¹⁰⁰ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi‘ru ve’ş-Şuarâ*, 2/783; İbnü'l-Esîr eş-Şeybânî, *el-Meseli‘-s-sâir fi edebi'l-kâtibi ve’ş-şâir*, 1/180.

¹⁰¹ Bu beyitte de rüyaların doğru söylemesi insan eylemine benzetilerek istiâre-i mekniyye yapılmıştır.

¹⁰² Zeyd b. Alî el-Fârisî, *Şerhu kitâbi'l-hamâse* (Beirut: Dâru'l-Evzâi, ts.), 2/79; Buhturî, *el-Hamâse*, 137.

¹⁰³ İbn Şa“ar Kemâlüddin Ebû'l-Berekât, *Kalâidu'l-cumân fi ferâidi şuarâi hâze'z-zemân*, 5/113.

¹⁰⁴ Ragîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur‘ân*, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1991), 354, 543, 808.

بِمَضِيٍّ وَاحِدٍ وَيَحُلُّ مَحَلَّهُ آخَرَ لَا يَدْعُ اللَّهُ الدُّنْيَا بِغَيْرِ حَاكِمٍ

Bu beyitte, dünyayı yöneten hükümdarların gelip geçici oldukları ve dünyanın hâkimsiz kalmayacağı hatırlatılmaktadır.¹⁰⁵ Burada dönemin sultanı II. İzzeddin Kılıcarslan, yerine oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i veliyaht tayin ederken ona nasihatte bulunmaktadır.

عَدَّتِ الدُّنْيَا الْيَوْمَ وَفَقَّ مُرَادَنَا
صَارَ التَّفْوِيضُ بِمَلِكِ الْبِلَادِ مِنَ اللَّهِ بِاسْمِنَا
وَصَارَ مُسَيَّرَ الْفَلَكَ عَيْنًا لَنَا
دُونَ أَنْ يَمْتَنَّ أَحَدٌ بِذَلِكَ عَلَيْنَا

Rükneddin'in vefatından sonra hâdiselerin Gıyâseddin lehinde yürümesi betimlenmektedir. Dünyanın Allah'ın izniyle kimseye boyun bükmeden kendisine müheyya olduğu ibret temasıyla anlatılmaktadır.¹⁰⁶

أَنَا أَعْلَمُ بِمَا بَكُمْ أَيُّهَا الْمَسَاكِينُ،
فَمَا كَانَتْ قَلَنْسَوْتِي إِلَّا مِنْ هَذَا التَّسِيحِ

Sultan Gıyâseddin gurbette çilekeş bir hayat yaşadığı için Antalya'da Frenkler tarafından zulme uğrayan tüccarlara sahip çıkmıştır. Onlarla empati kurabilmiş, kendi yaşamının ibretli örneği üzerinden benzer hâdiseleri yaşadığını zmnî bir teşbihle ifade etmiştir.¹⁰⁷

وَوَضِعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْعُلَى
مُضِرٌّ كَوَضِعِ السَّيْفِ فِي مَوْضِعِ النَّدَى

Gıyâseddin'in Bizans İmparatorundan ötürü söylediği bu beyitte de iyiliğin kötülük makamına koyulmasının iyiliğe haksızlık olacağı irşad edilmiş, ödemesi gereken vergileri ağırdan alan Bizans'ın hesaba çekilmesi gerektiği Mütenebbî'den bir beyitle ifade edilmiştir.¹⁰⁸

قَانُونَُ الْوَفَاءِ أَسَاسُ الظُّلْمِ
كَيْفَ تَسْتَقِيمُ السَّعَادَةُ مَعَ الْوُفُوعِ فِي الْحُزْنِ بِسَبَبِكَ
إِذْ كَيْفَ تَتَيَسَّرُ الْحُرِّيَّةُ لِمَنْ يَعْبُدُكَ
فِيكَ بَطَلَتْ إِقَامَةُ الْأَوْثَانِ

Bu beyitte sultan Alâeddin'in seçimi için görev alan beylerin esasında hürriyetlerini sultandan aldıkları belirtilmekte bu durumun kendileri için de bir saâdet ve şekâvet sebebi olabileceği hatırlatılmaktadır.¹⁰⁹

تَمَّ الْوَفَاءُ بِمَا كَانَ الْقَدَرُ بِهِ يَعِدُ،
وَتَمَّ مَا كَانَتْ الْأَيَّامُ تَبْعِي مِنْ عَمَلٍ

Sultan Alâeddin'in tahta çıkacağı haberi kendisine üstteki beyitle irşad edilerek söylenmiştir.¹¹⁰ Tahta çıkması kaderin bir va'di olarak belirtilmiş, zamanın onun yüzüne güldüğü belirtilmiştir. Kaderin söz verdiğinin söylenmesi; yine günlerin bir şeylerin olmasını istemesi istiâre-i mekniyyedir. Beyitte geçen kaderin ve günlerin bu tarz fiillerle anılması aslında onların insan eylemlerine dolayısıyla insana benzetilmesi anlamındadır.¹¹¹

¹⁰⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 3.

¹⁰⁶ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 32.

¹⁰⁷ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 40.

¹⁰⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 44; Bu beyitte teşbih edatının varlığından ötürü teşbih-i mürselden bahsedilebilir. Mürsel teşbihinde teşbih edatı zikredilmelidir. Ayrıca her iki mısradaki durum birbirine temsil yoluyla benzetildiği için teşbih-i temsîlinin de olduğu görülmektedir. Teşbih ve çeşitleri için bk. İsmail Durmuş, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/553-556.

¹⁰⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 100.

¹¹⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 103.

¹¹¹ İstiâre-i Mekniyye: Sadece müşebbehle yapılan istiâreye denir. İstiâre-i Mekniyye için bk. Durmuş-Pala "İstiâre", 23/315-318.

لَيْسَ لِهَذِهِ الْقُلْعَةِ الشَّاهِقَةِ مِنْ نَظِيرٍ، وَلَا يُمَكِّنُ لِأَحَدٍ اسْتِخْلَاصَهَا بِالْحَرْبِ
 لَكِنَّ خَالِقَ الْكُونِ عَوْنٌ لَكَ، وَاسْتِخْلَاصُ مِثْلِ هَذِهِ الْقُلْعَةِ شَأْنٌ مِنْ شُؤُنِكَ
 فَجَبِّشْكَ إِنْ قَصَدَ الْفَلَكَ، ائْتَرَعَ الْمُخَّ مِنْ رَأْسِ الشَّمْسِ
 فَإِنْ كَانَ طَرِيقُ الْحَرْبِ مَتَّجِهَا صَوْبَ الْبَحْرِ، فَكَرَّتِ التَّمَّاسِيحُ مِنَ الْبَحْرِ إِلَى الْبَابِ
 وَلَكِنَّ مِثْلَ هَذَا الصَّرْحِ الْعَجِيبِ، يُمَكِّنُ اسْتِخْلَاصَهُ بِقُوَّةِ اللَّهِ

Yukarıdaki beyitte Sultan Alâeddin, rüyasında güzel yüzlü bir adamla görüşerek onun rehberlik eden sözlerine mazhar olmuştur. Uyanınca bu dizeleri kayda geçirmiştir.¹¹²

لَوْ جَعَلْتَ مِنْ نَفْسِكَ مَمْلُوكًا لَهُ لَأَصْبَحْتَ مَلِكًا وَلَوْ أَدْعَنْتَ لِأَمْرِهِ لَأَصْبَحْتَ مُوقَفًا مُسَدَّدًا

Sultan I. Alâeddin Keykubad devrinde Emîr Hüsâmeddin'in Rus isyancıları boyunduruk altına almasını ifade eden bu beyit, onlara bir nasihati ve irşâdı içermektedir.¹¹³

تَخْرُصًا وَأَحَادِيثًا مُلَفَّفَةً لَيْسَتْ بِنَبْعٍ إِذَا عَدَّتْ وَلَا غُرْبَ

Sultan Alâeddin'in Moğollara karşı başarılı olamayan, Anadolu'ya karşı bir harekât düşünen Celâleddin Hârizmşah ile arası açılmış daha önce de değinildiği üzere iki ülke arasında elçi krizi başvermişti. Diplomatik açıdan Anadolu Selçuklu elçi heyetinin yalan ve boş sözlerle karşılık görmeleri gerginliği tırmandırmıştı. Bu beyit nasihat içermekte ve ilgili hâdiseye delâlet etmektedir. Bu beyitte yalan ve boş sözler, kendisinden yay ve ok bile elde edilemeyecek kadar gücü olmayan nesnelere benzetilmiştir. Burada teşbîh, kapalı olduğu ve ima yoluyla yapıldığı için zımnîdir.¹¹⁴

فَكَانَتْ لَوْعَةً تُمْ اسْتَفْقَرْتُ كَذَاكَ لِكُلِّ سَائِلَةٍ قَرَارًا

Sultan Alâeddin sonrası Köseadağ savaşı gerçekleşmiş, Anadolu Selçuklularının mağlubiyeti neticesinde Anadolu toprakları Moğolların istilasına açık hale gelmişti. Bu sırada içerideki beyler ve emirler arasında da kıyasıya çekişme ve çatışma mevcuttu. Haliyle güçlü olanlar diğerlerini bertaraf ediyorlar böylece dâhilde geçici bir düzen kurulabiliyordu. Eserde, devletin işleyişinde zaman zaman tekrar istikrarın gerçekleşmesi sadedinde bu beyit geçmektedir. Özellikle içeride emirler arasında çıkan iç çekişmeler sonucu devletin maruz kaldığı sıkıntılar bir kıvılcıma benzetilmiştir. Bu durum geçici kabul edilerek devletin tekrar istikrâr bulunduğu bahsedilmiş, her dilencinin ara verip dinlenmesine benzetilerek temsîlî bir teşbîh yapılmıştır.¹¹⁵

2.3. Kahramanlık ve Övgü Temalı Beyitler

Kahramanlık ve övgü temalı anlatımlar klasik edebî metinlerin temel konularından birini teşkil eder. Şecâat, butûlet ve medih şeklindeki isimlendirmelerle de bu üslûplara eser-

¹¹² Muhtasar-ı Selçûknâme, 123; Bu beyitte geçen ائْتَرَعَ الْمُخَّ مِنْ رَأْسِ الشَّمْسِ ibaresinde istiâre-i mekniyye bulunmaktadır. Güneşin aklının başından çıkması insanda bulunan bir duruma benzetilerek kapalı bir istiâre yapılmıştır.

¹¹³ Muhtasar-ı Selçûknâme, 163-164.

¹¹⁴ Muhtasar-ı Selçûknâme, 201.

¹¹⁵ Muhtasar-ı Selçûknâme, 308.

lerde rastlanılmaktadır. *Selçûknâme*’de aşağıda örneklendirileceği üzere bu biçemlerin kullanıldığı beyitler mevcuttur.

جَلَسَ السُّلْطَانُ مُبَارَكُ الْقَدَمِ يُمْنِ الْقُدُومِ فَوْقَ عَرْشِ السُّلْطَنَةِ فِي بَسِيطِ حُطَّةِ الرُّومِ
وَقَفَّ قَادَةُ الْأَطْرَافِ بِجَوَارِ الْعَرْشِ يَمِينًا وَيَسَارًا وَجَعَلَ مَا لَا حَصْرَ لَهُ مِنَ الدَّرْهِمِ وَالذَّيْنَارِ نَفَارًا

Buradaki beyitte Sultan I. Gıyâseddin’in tahta oturduğu ve devlet erkânının onun etrafında hürmet göstererek bîat etmeleri ve etrafa dirhem ve dinarların saçılması şeklinde otorite ve gücü tasvîr eden betimlemeler bulunmaktadır.¹¹⁶

قَدِمْتُ قُدُومَ الْبَدْرِ تَيْتِ سَعُودِهِ وَجَدْتُكَ عَالٍ صَاعِدًا كَصُعُودِهِ

Tahttan indirilen I. Gıyâseddin, sığınma amacıyla Şam’a doğru yola çıkmıştı orada yukarıdaki beyitte de betimlendiği üzere muhabbet ve övgüyle karşılanmış, ataları gibi günü geldiğinde yüceleceği ifade edilmiştir.¹¹⁷

بِضْرَبَةٍ لَمْ تَكُنْ مِنِّي مُخَالَصَةً وَلَا تَعَجَّلْتَهَا جُبْنًا وَلَا فَرَقًا
بِضْرَبَةٍ مِثْلَ لَمْعِ الْبَرْقِ مُسْرَعَةً مِنْ غَيْرِ مَا فَرِحَ مِنْهُ وَلَا فَرْقِ

Sultan I. Gıyâseddin’in Bizans’ta geçirdiği günler içerisinde imparatora saygısızlık yapan bir şövalyeyle düelloyu anlatan yukarıdaki beyit, onun kahramanlığını betimlemektedir. Burada onun korkusuz, cesur, çevik ve darbelerinin bitirici ve kuvvetli olduğu tasvîr edilmektedir.¹¹⁸

حُلُوُ الْفُكَاهَةِ مَرُّ الْجِدِّ قَدْ مَرَّجَتْ بِقَسْوَةِ الْبَاسِ مِنْهُ رَقَّةُ الْعَزَلِ

Diğer taraftan Konya’da tahta oturan Rükneddin’in biyografisi de verilen beyitte tasvîr edilmekte, nüktedânlığı, güzel söz söylediği ancak ciddiyet anında kendisinden çekinilecek birisi olduğu anlatılmaktadır.¹¹⁹ Beyitin baş tarafındaki “hulv” ile “murr” kelimeleri; “fukâhe” ile “cidd” kavramları onların muzâfun ileyhi (tamlayanı) olarak grup halinde karşı karşıya geldiği için burada bir söz sanatı olan “mukâbele” bulunmaktadır.¹²⁰

أَيُّهَا الْقُطْبُ، أَنَا كَفَطِرُ الدَّائِرَةِ فَلَسْتُ مَشِيخًا بِرَأْسِي
عَنْكَ فَطَالَمَا أَنَا كَالْتَّقُطَّةِ فَلَيْتَسْلِيحَ جِلْدَ جَسَدِي
مِنَ الْكَيْفِ إِنَّ أَنَا لَمْ أَنْشُرْ عَلَمَكَ مِنْ فَوْقِ رَأْسِي

Rükneddin’in şiddetli mizacı bağlamında bu beyitin içeriğinden ağabeyi Kutbeddin’i tehdit ettiği anlaşılmaktadır. Kendisini dairenin tam ortasındaki bir noktaya benzetmekte ve sultan olduğunu ima etmektedir. Genç ve atak olduğunu, yaşadığı sürece ağabeyinin Sivas’taki otoritesini bitirip yok edeceğine dair ant içmektedir.¹²¹

¹¹⁶ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 4.

¹¹⁷ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 12.

¹¹⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 19.

¹¹⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 21.

¹²⁰ Mukâbele sanatı için bk. İsmail Durmuş, “Mukâbele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/101-102.

¹²¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 21.

إِذَا مَا تَشَوَّشَتْ ذُوَائِيهِ السُّكَّرِيَّ فِي الْمَحْفَلِ إِنَّ لَمْ يَسَلِّمِ الْحَبِيبِ الرُّوحَ، يُصَابُ بِالسُّقْمِ

Yine Rûkneddin'in fizyolojik tasviri bağlamında onun heybetli ve görkemli bir sultan olduğu, dağınık saçlarının etrafındaki kimseleri cezbedtiğini ifade etmektedir.¹²²

وَكَانَ فِي الْحُسْنِ بَعِيرَ قَرِينِ، لَمْ يُبْدِعْ مُصَوِّرٌ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صَوْرَكُمْ مِثْلَهُ فِي مَعْمَلِ الْوُجُودِ

Bu beyitte, Sultan Gıyâseddin'in çocukları genç İzzeddin ve Alâeddin hakkında biyografik tasvir yapılmaktadır. Onların yaratılış ve ahlâk bakımından benzersiz oldukları ve Allah'ın onları en güzel surette yarattığı vurgulanarak övgü yapılmaktadır.¹²³

جِيْنٌ وَضَعَتْ تَاجًا كَبِيرًا عَلَى رَأْسِهِ، سَعِدَ التَّاجُ بِهِ وَهُوَ أَيْضًا سَعِدَ.
عَمَّرَ مَا كَانَ خَرِيبًا فِي كُلِّ مَكَانٍ، وَحَرَّرَ قُلُوبَ الْمُحْزُونِينَ مِنَ الْحُزَنِ

Bu beyitte, Sultan Gıyâseddin'in tahta tekrar oturuşu ve bu gelişmeyle ilgili yapılan kutlamaları ve sevinci betimlemektedir. Başına büyük saltanat tacını koyarak sevinç duyusu, tahrip olmuş yerleri imar etmesi ve üzüntülü kalpleri özgür kılması gibi medih dolu tasvirler bulunmaktadır.¹²⁴

صِحَّةُ الذَّاتِ الطَّاهِرَةِ السَّمَاوِيَّةِ هِيَ تَاجُ أَصْحَابِ الْمَجْلِسِ الْأَخْوِيِّ.
عِزُّ الْأَقْرَانِ وَجِدُّ الْأَفَاقِ صَدْرُ الْإِسْلَامِ مَجْدُ الدِّينِ إِسْحَاقِ.
الْعَرِيضُ الرَّفِيقُ الْأَيْسُ إِنَّ هُوَ إِلَّا كَرْوَحُ الْمَلَائِكِ.
فَلْيُنِقْ خَالِدًا لِيَوْمِ الْحَشْرِ وَتَلْتَرَايِدُ حُرْمَتُهُ وَتُعَلُّ رُبَّتُهُ الْخ...

Sultan I. Gıyâseddin'in tekrar tahta çıkması üzerine Mecdüddin İshâk adlı âlim ve şâir kişiliği tam metni ve tercümesi daha önce verilen bu beyitlerle Konya'ya davet etmişti. Bu beyitlerde sultan I. Gıyâseddin, Mecdüddin İshâk'ı güzel vasıflarla övmekte ve onu hayırla yâd etmektedir. Ayrıca atlattığı badirelerin sonucunda kahramanca sebât ederek tekrar ilahî inayetin kendisine tecellî ettiğinden bahsetmektedir. Aynı şekilde gurbet döneminde geçirdiklerini detaylarıyla tasvîr etmektedir. Bazı beyitlerde Mecdüddin'i tâca, kıymetli bir taşa ve meleklerin rûhu gibi nesnelere benzeterek teşbîhler yapmaktadır. Yoğun tasvîrlerin olduğu bu uzun şiirde duâ, bedduâ, tahkiye, taaccüb, istifhâm-ı inkârî vb. başka başka edebî ve belâğî üslûplar bulunmaktadır.¹²⁵

قُلْتُ: لَمْ يَعْذُ بِالْوَسْعِ الْحَرَنِ عَلَى طُرْتِكِ وَلَيْسَ بِالْإِمْكَانِ تَحْرُجُ الْمَزِيدِ مِنْ مِسْكِ الْكَيْدِ (حَزَنًا)،
قَالَتْ: لَا تَحْزَنْ كَذَلِكَ بِسَبَبِ عَيْتِي وَشَقَّتِي فَلَيْسَ بِالْوَسْعِ فِي النَّهَائِيَةِ تَنَاوُلِ الثَّقَلِ وَالسُّكَّرِ

Sultan I. Alâeddin'in tahta çıkması sırasında istişâre heyetinde bulunan Sâhib Şemsüddin İsfahânî'nin şâirliği sadedinde bu beyit geçmektedir. Bu beyitte sevgili övülerek betimlenmektedir.¹²⁶ “Gözler ve dudaklardan ötürü hüzne düşme” denmekte ve bu kısım “badem şekeriyle şekerin bir arada yenmesinin zorluğu” hususuna benzetilmekte ve teşbîh-i zımnî

¹²² Muhtasar-ı Selçûknâme, 22.

¹²³ Muhtasar-ı Selçûknâme, 29.

¹²⁴ Muhtasar-ı Selçûknâme, 34.

¹²⁵ Muhtasar-ı Selçûknâme, 35-37.

¹²⁶ Muhtasar-ı Selçûknâme, 101.

yapılmaktadır.¹²⁷

نَقَلَ اللَّيْلَ مَعَكَ يَا رَاحَةَ الْقَلْبِ لَا يُمَكِّنُ وَصْفُهُ مِنْ قَرَطِ اللَّطْفِ
أَشْفَقْتُ عَلَى الشَّفَةِ وَالْخَدَّ عَلَى الْخَدِّ، وَهُنَالِكَ تَطَبَّعَتْ لُورًا بِطَبَّعِ سُورَاخَانَ

Yine Isfahânî'nin sultanın hoşuna giden sevgiliyle geçirilen zamanın övgüsü ve tasvîri bağlamında böyle bir beyti vardır. Beyitte aynı zamanda onunla yaşadıkları noktadan letâfette ileri konumda olarak söylenen sevgiliye çağrıda bulunulmuş ve o, kalp rahatlığına benzetilmiştir. Kalan kısımda beyit, bu ifrâtı betimlemiştir.¹²⁸

وَرَدَ الدُّرُجُ الزُّمُرْدِيُّ قَدْ فُتِحَ الْيَوْمَ وَالطَّبَّيُّ الذَّهَبِيُّ لِلشَّقَائِي الْحُمْرَاءِ قَدْ وُضِعَ الْيَوْمَ
أَمِنْ أَجْلِ أَنَّ الْوُرْدَ لَمْ يَتَوَلَّ إِمَارَةَ الرَّيَاحِينِ قَدْ عَرَضَ الْيَوْمَ- عَلَى نَحْوِ مَا- مِائَةٌ وَرَقَةٍ

Bu beyitte de Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta geçiş anındaki mutluluk betimlenmiştir. Onun sultan oluşu, zümrütten gül kutusunun ve altın tabağın açılmasına zımnî teşbîh yapılarak benzetilmiştir.¹²⁹

بِاسْمِهِ امْتَلَأَتْ شَفَةَ السَّكَّةِ، بِالْإِبْتِسَامِ، وَبِذِكْرِهِ صَارَ قَلْبُ الْمُنْبَرِ حَيًّا،
فِيهِمَا إِزْدَادَ التَّدْيُنُ رُؤْفًا، وَتَعَالَتْ الْأَرْضُ عَلَى الْأَفْلَاقِ

Verilen beyitte sikke, tebessümle ifade edildiği için istiâre-i mekniyye yapılmıştır. Sultan Alâeddin'in tahta çıkışı esnasında sevinç ve mutluluk tasvir edilmiştir. Aynı şekilde onun gelmesiyle dindarlığın arttığı ve dinî yapıların imarının arttığına imada bulunulmuştur.¹³⁰

رَأُوا طَوْعَهُ حَتْمًا وَفَرَضًا وَلَا رِمًا وَإِخْلَاصَهُ فِي الدِّينِ وَالْمُلْكِ وَاجِبًا
إِنْ كَانَتْ النُّبُوَّةُ قَدْ حُتِمَتْ بِخَاتَمِ الشَّرْعِ فَقَدْ حُتِمَتْ بِهِ السَّلْطَنَةُ دُونَ السَّلَاطِينِ

Bu beyit, Sultan I. Alâeddin'in üstünlükleri bağlamındadır. Burada sultan, mü'minlerin dinen bağlanması gereken bir ulü'l-emr olarak betimlenmiş ve ona medhü senâda bulunulmuştur. İkinci beyitte de saltanatın sultan Alâeddin ile son bulması vasfedilmiş, bu vaziyet nübüvvetin Hz. Peygamber ile bitmesine benzetilmiş, temsîlî bir teşbîh yapılmıştır.¹³¹

وَلَمْ أَرَ كَالْتَّوْدِيَعِ أَقْبَحَ مَنْظَرًا وَإِنْ كَانَ يَدْعُو أَهْلَهُ لِلتَّعَانُقِ
وَاللِّصَارِمِ الْهِنْدِيِّ الْتَيْنِ جَابِنًا مُلَامَسَةً مِنْ كَفِّ الْإِفِّ مُفَارِقِ

Bu beyit, Şehâbeddin Sühreverdî'nin Sultan I. Alâeddin için söylediği beyittir. Burada şair, sultandan ayrılmanın zorluğunu mübâlağa üslubuyla belirtmekte ve onunla olan beraberliği övmektedir. Kendi ailesinin onunla kucaklaşmayı beklemesine rağmen sultan ile

¹²⁷ Teşbîh-i Zımnî, teşbîhin kapalı ve zımnî yapılmışına denir. Müşebbeh ile müşebbeh bih arasında ilgi açık seçik değildir. Teşbîh ve çeşitleri için bk. Durmuş, "Teşbîh", 40/553-556.

¹²⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 101.

¹²⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 100-101.

¹³⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 110. Yukarıdaki istiârede sikke ibaresine dudak nispet edilerek insana benzetilmiş, aynı şekilde buna da tebessüm karine olarak söylenmiştir. Yine üstteki beyitte minbere kalp isnâd edilerek hayat karinesiyile zikredilmesi de bu kabildendir.

¹³¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 113, 115. Teşbîh çeşitleri için bk. Durmuş, "Teşbîh", 40/553-556.

vedalaşmanın zorluğu, edebî sanatlardan olan tebliğ yoluyla mübâlağa şeklindedir.¹³² Ayrıca beyitte keskin bir Hint kılıcının kesmesi, ünsiyet edilen bir kimsenin ayrılığında daha hafif olarak nitelenmiştir. İki durum birbirine benzetildiği için teşbîh-i zımnî yapılmıştır.¹³³

وَلَكِنْ جِئِن يَكْشُرُ الْحِظُّ الْمَشْتُومَ عَنْ أَنْبَايِهِ، يَجْعَلُ الْحَجَرَ الصَّلْدَ عَلَى شَاكِلِهِ الشَّمْعِ.

Sultan Alâeddin'in sonraki süreçte Alâiyye kalesinin fethi amacıyla kale önlerinde ordusunun tasvîr edildiği bu beyit dikkat çekmektedir. Burada kötü talih dişlerini göstermek ifadesiyle anılarak insana benzetilmiştir. Burada da istiâre-i mekniyye yapılmıştır. Kötü talihin dişlerini göstermesiyle sert taşları muma çevirmesi ifadesiyle Alâiyye kalesindeki melik muma benzetilmektedir.¹³⁴

يَنْبُعُ مَائُهَا مِنْ نَهْرِ الْفُرَاتِ، يَمُرُّ رِيحُهَا عَلَى مَاءِ الْحَيَاةِ
سَارِعَ النَّاسِ مِنْ كُلِّ بَلَدٍ وَإِقْلِيمٍ، وَاسْتَوَطَنُوا تِلْكَ الْمَدِينَةَ الْوَادِعَةَ الْهَيْبَةَ.
هِيَ لَيْسَتْ بِمَدِينَةٍ، بَلْ عَالَمٌ بِأَسْرِهِ، هِيَ بَحْرٌ عَمِيقٌ، غَيْرَ أَنَّهَا سُمِّيَتْ: مَدِينَةً

Verilen beyitte sultan Alâeddin, Konya şehrinin ehemmiyetini ve vasıflarını betimlemektedir. Buna göre Konya vilâyetinin suyunun bol, toprağının bereketli olduğunu; muhtelif beldelerden insanların oraya yerleştiğini ifade etmektedir.¹³⁵

مَا دُمْنَا نَشْرَبُ الْحَمْرَ الْيَوْمَ مَعًا، فَلَنْضُرِبَ عَنِ الدُّنْيَا صَفْحًا بِإِرَادَةٍ مِنْ قُلُوبِنَا

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Mengüçüklere boyun eğmesi Anadolu Selçuklu devletinin şevketli günlerinin göstergesidir. Aşağıdaki beyit, o dönemlerde devletin ulaştığı refah seviyesini betimlemektedir. Ayrıca çevre bey ve beylikleri hâkimiyet altına aldıklarını ve sindirdiklerini göstermektedir.¹³⁶

أَرْضَهَا مِنَ الْخُضْرَةِ فَيُرْوِيهِ اللَّوْنُ، اِمْتَلَأَتْ بِمَا عَلَبَهَا مِنْ زُهْورِ الشَّقَائِقِ يَبُغِعُ الدَّمُ
فِي كُلِّ رُكْنٍ عَيْنِ لِمَاءِ الْوَرْدِ، كَانَتْهَا قَطْرَاتٍ مِنَ التُّورِ لَاقَطْرَاتٍ مِنَ الْمَاءِ
الْجَوْ مُعَبًّا بِرَائِحَةِ الْمَسْكِ وَالْأَرْضِ مَمْلُوءَةٌ بِالْمَنَاظِرِ، يَرْتَعُ الصَّيْدُ مِنْ كُلِّ نَوْعٍ فِيهَا بِلَا وَجَلٍ
وَهُنَاكَ بَحْرٌ أَخْضَرُ مَائُهُ عَذْبٌ كَاللَّبَنِ، مَمْلُوءٌ بِمَوْجٍ كَأَنَّهُ حَرِيرُ الصَّبِينِ
وَهُنَاكَ عَيْنٌ جَارِيَةٌ عَلَى طَرْفِ الْبَحْرِ يَغْدُو كَبِيرُ السِّنِّ بِرُؤْيَيْهَا شَابًّا

Eserde, Alâeddin Keykubad zamanında Beyşehir Gölü yakınlarında inşa edilen Kubâdâbâd Sarayının etrafı hakkında medih dolu yoğun tasvîr ve teşbîhlerin olduğu böyle bir şiir yer almaktadır. Şiirde, yeşillik fîrûz taşına, bahçenin üzerindeki kırmızı renkler kan lekelerine, pınarlar gül suyuna, tatlı sular süte, denizin dalgaları kadifeye benzetilerek sık teşbîhler yapılmaktadır. Ayrıca detaylı tasvîrler güzel bir tabloyu zihinde resmedebilmektedir.¹³⁷

¹³² Mübâlağa sanatı için bk. İskender Pala, "Mübâlağa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/426.

¹³³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 119.

¹³⁴ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 122.

¹³⁵ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 128.

¹³⁶ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 178.

¹³⁷ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 180.

لَإِنَّ أَمْرَهُ لَمْ يَتَيَسَّرْ بِالذَّهَبِ ، فَإِنِّي أَمْتَشِقُ لَهُ سَيْفِي الْبِرَاقِ

Sultan Alâeddin, kahramanlık ve otoriterliğinin göstergesi olarak Mengüçük şahı Dâvûd'u itaatsizliği sebebiyle yukarıdaki şekilde tehdit etmiştir. Esasen bu beyit, onun üzerine sefer yapılacağından ve ülkesinin fethedileceğinden kinâyedir.¹³⁸

قَدْ أَضَاتَ صُبْحًا مِنْ أَجْلِ «الشَّامِ» جِئِنَ جَدَّدْتَ رُسُومَ الْإِسْكَانْدَرِ
وَجَعَلْتَ الشَّمْسَ رَايَةً لِلْمُلْكِ وَفَقَّتَ قَوَانِينَ السُّلْطَنَةِ

O dönemde Eyyûbiler, Dâvûd Şah'a Anadolu Selçukluları aleyhinde destek olmuşlardı. Buna karşılık Sultan Alâeddin ellerinde tuttukları Eyyûbî torunlarından birini Şam'a vâli tayin ederek politik bir karşılık vermiş oldu. Bunu övgü dolu ifadelerle anan beyitler yukarıdaki gibidir. Bu beyitte, “Şam'ın karanlığını aydınlık yaparak ısıtmak” ibaresiyle oraya atanan vâlihadâ imada bulunulmuştur.¹³⁹ Aynı şekilde zikri geçen Eyyûbî şehzâdesi, şemse benzetilerek istiâre-i tasrihiye yapılmıştır. Ayrıca şam kelimesinde tevriye yapılarak Farsça'da gece anlamına da işaret edilmektedir. Yani Şam'ın aydınlatılması aynı zamanda o şehrin gecesinin (Farsça'da şam=gece) aydınlatılması anlamındadır. İskender'in koyduğu vergilerin yenilenmesi, saltanat kanunlarının orada uygulanması gibi betimlemeler ise o bölgede artık Sultan Alâeddin'in nüfuzunun güçlendiğini ifade etmektedir.¹⁴⁰

لَيْسَ مِنَ اللَّهِ بِمُسْتَكْبِرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمُ فِي وَاحِدٍ
وَأُبْرِحُ مَا يَكُونُ الْوَفَى يَوْمًا إِذَا نَسَبَ الْحَيَامُ مِنَ الْحَيَامِ
لَوْ كَانَ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ كَرَمٍ فِيهِ مَرِيدٌ فَرَادَكَ اللَّهُ

Anadolu Selçuklularının daha sonraki dönemlerde Hârizmşahlarla da münâsebetleri gelişmeye başlamıştı. İlk görüşmeler hep olumlu geçmiş, karşılıklı övgüye dayalı yazışmalar olmuştu. Verilen beyit bunu göstermektedir. “Âlem'in birde cem olması” ifadesinin, iki topluluk arasında birlik sağlanmasından kinâye olduğu söylenebilir. Neticede kullar vâhid olan O yaratıcının dergâhında toplanacaklardır. O zaman siyasal yakınlığın ifadesi olan çadırların yakınlığı da bu kabilden beyân edilmiştir. Şiirde cömertliğin fazla olarak vasıflandırılması da muhâtaplar arasındaki bir medihdir. Aynı zamanda beyitler, duâ üslûbuyla övgüyü pekiştirmektedir.¹⁴¹

إِنَّ الْمَلِكَ لَجَدِيدٌ بِهَذَا الْمُلْكِ ، لِأَنَّهُ إِنَّمَا يُرِي مِثْلَ هَوْلَاءِ الْمَمَالِكِ

İki ülke arasındaki elçi ziyaretleri, münâsebetleri daha da güçlendirmişti. Hârizmşahlar, Anadolu Selçuklularının zenginlik ve soylulukları karşısında Sultan Alâeddin'e yakışan bir hükümranlığı dile getirmişler ayrıca heyetteki beylerin iyi yetişmiş kimseler olduğunu şu

¹³⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 183.

¹³⁹ Bu beyitte geçen “ısıtmak” anlamındaki أَضَاتَ ifadesi, imar etmek ve canlandırmak anlamındadır. Yani “İskender'in vergilerini yenilediğinde Şam'ın karanlığını aydınlık yaptın böylece oraları imar ederek canlandırdın” şeklinde bir istiâre yapılmaktadır. Fiil üzerinden yapılan bu istiâre, istiâre-i tebeyyedir. bk. Durmuş-Pala “İstiâre”, 23/315-318.

¹⁴⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 186.

¹⁴¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 193, 195.

beyitle itiraf etmişlerdir.¹⁴²

تَكَرَّمَ الْيَوْمَ يَا مَنْ أَنْتَ لِلْكَرَمِ جَنَاحُ
فَلَقَدْ أَصْبَحَ الْمَوْتُ حَلَالًا لَنَا مِنَ الْفَقْرِ وَالْعُزْرِ
سَوْفَ يَتَحَسَّنُ خَالِي بِالنَّجْمِ عَدَا
وَلَنْ أَتَلْقَى الْجَوْهَرَ مِنْ كَفَّكَ بِتَدَلُّلٍ

Sultan Alâeddin sonrası devlet içeride ve dışarıda istikrarsızlıklar yaşıyordu. Tahttan vazgeçerek Bizans'a sığınmak zorunda kalan II. İzzeddin Keykâvus orada çok meşakkatlerle karşılaşmıştı. Eserde bu durum, Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul'un Ermenşah'tan yardım dilemesine benzetilerek bu beyitler yer almıştır. Bu beyitlerde II. Tuğrul, Ermenşah'ı övmekte, fakru zaruretinden ötürü kendisine yardım etmesini istemektedir. Ancak ileride durumunun iyileşmesi halinde ona minnet etmeyeceğini de söylemektedir. Beyitlerde kerem, kanatla anılmakta, insan, yavrularına ikramda bulunan kuşa benzetilerek istiâre-i mekniyye yapılmaktadır.¹⁴³ Ayrıca beyitte, yıldızla yol bulmaya telmihte bulunmaktadır.¹⁴⁴

أَيُّهَا الْقَلْبُ، لَيْنَ كُنْتُ وَاقِعًا فِي هَوَى الْأَرْمَنِ
فَأَكُونُ امْرَأَةً لَوْ لَمْ أَخْلُ سَاحَتِكَ مِنَ الْخُرْنِ
وَيَا أَيُّهَا الْفَلَكُ، إِنْ لَمْ أَتَحَايَلْ لِأَطْرَدُ
النُّورَ مِنَ الْبَيْدَرِ كُنْتُ أَنَا فِي الْبَيْدَرِ

Daha sonra II. Tuğrul, Ermenşah'tan istediği desteği bulamayınca öfkeyle yukarıda beyitleri demişti. Bu beyitte Sultan üslûp olarak zem ve kınamaya dönmektedir. Kalbe seslenmekte ve Ermenşah'ın ardından bir daha yürümeyeceğini ahdetmektedir. Ayrıca feleğe çağrıda bulunarak ters giden talihini doğrultacağına söz vermekte yoksa kadına veya hayvana dönüşmeyi bile kabul edebilmektedir. Şairin burada kalp ve feleğe seslenmesi tecrîd sayılabilir.¹⁴⁵ Sultan Tuğrul'un Ermenşah'ı bu şekilde betimlemesi zamanla o bölgelerde Ermenşah ile cimrilikten kinâyeye yapılmasına sebep olmuştur.¹⁴⁶

2.4. Nedâmet ve Zem Temalı Beyitler

Nedâmet, pişmanlığı; zem ise yergiyi ifade etmektedir.¹⁴⁷ Bu iki biçemin de edebiyâtta etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde insanın hâlet-i rûhiyesindeki olumsuzluk, talihsizlik ve kınayıcılık üzerinden geliştiği, yaşadığı hissiyata bağlı olarak onun söylemlerinde makes bulduğu ve edebî beyân kapsamında mütâlaa edildiği söylenebilir. *Selçûknâme* de yer yer belli beyitlerde bu anlatım üslûplarına yer vermektedir. Aşağıdaki beyitler buna örnek olarak zikredilebilir.

لَنْ نَرْضَى بِمَا حَكَمَ الْأَبُ
كَيْفَ نُزِيلُ هَذَا الشَّنَارَ وَنَمْسَحُ هَذَا الْعَارَ

Bu beyitte I. Gıyâseddin'in kardeşlerinin onun tahta geçeceğini kabullenememişler ve onu kendilerine çalınmış temizlenemeyecek bir âr addetmişlerdir. Bu bağlamda babaları II.

¹⁴² Muhtasar-ı Selçûknâme, 200.

¹⁴³ Muhtasar-ı Selçûknâme, 369.

¹⁴⁴ Kur'an-ı Kerim de eski zamanlarda yol bulmakta iyi bir yöntem addedilen bu olgudan bahsetmektedir. Nahl Sûresi 16. Âyette وَيَالْتَجِمُ هُمْ يَهْتَدُونَ buyurulmaktadır. Meâli: "Daha nice alâmetler (yarattı). Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar." Nahl 16/16.

¹⁴⁵ Şair kalp ve feleğe seslenerek aslında kendisine hitâp etmektedir. Tecrîd sanatı için bk. Ali Bulut, *Belâgat-ı Müyessera* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 207-208.

¹⁴⁶ Muhtasar-ı Selçûknâme, 370.

¹⁴⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 331, 796.

İzzeddin'i hicvetmişlerdir.¹⁴⁸

وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ غَيْرَ ذِي عَدَدٍ وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

Yukarıdaki beyitte de hüznün ve pişmanlık içerisinde olan ve diyar diyar dolaşarak sığı-
nacak yer arayan I. Gıyâseddin'den bahsedilmektedir. Vardığı illerdeki beyler onun üzün-
tülü olduğunu görmüşler ve onu tesellî etmişlerdir. Burada gökyüzünde nice yıldızların ol-
duğu ancak güneş, ay gibi büyük ve ehemmiyetli olanların tutulduğu ayrıca bu durumun da
geçici olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁹

فَقَدَّنَاهُ لَمَّا تَمَّ وَعَتَمَ بِالْعَلَى كَذَلِكَ كُشِفُ الْبَدْرِ عِنْدَ تَمَامِهِ
نَهَائَةُ الدُّنْيَا لَيْسَتْ سِوَى التُّرَابِ وَلَيْسَ لَهَا مِنْ تَوَالٍ إِلَّا السُّمُّ

Bu beyit Sultan Rükneddin'in vefatı bağlamındadır ve onu kaybetmenin hüznünü be-
timlemektedir. Onun güç ve kuvvet bakımından yüce bir makama eriştikten sonra vefat et-
mesi dolunayın tam hüviyetiyle tutulmasına benzetilerek teşbihte bulunulmuştur. Ayrıca
yine burada dünyanın faniliğine delalet edilerek nasihat tembihe yer verilmiştir. Dünyadan
zehirden başka nailiyet olmaz denerek hakikî mutluluğun ahiret mutluluğu olduğuna işaret
edilmiştir.¹⁵⁰

أَنَا شَمْعٌ، ذَهَبَ جَسَدِي بِسِرِّ الْقَلْبِ مَا افْتَرَّ نَعْرِي، لَيْلَةً، إِلَّا عَن بُكَاءٍ
يُرْوَاهُ الَّذِي قَالَ: مَا أَنَا لَكَ إِلَّا رَفِيقُ الْعَارِ حَتَّى هُوَ، رَضِيَ بِضَرْبِ عُنُقِي

I. Gıyâseddin'in vefatından sonra oğlu I. İzzeddin tahta geçmiş; Alâeddin Keykubad bey-
lerden ve siyasî çevrelerden gereken ilgiyi görememiştir. Bu bağlamda ilgili beyitte o, ken-
dini eriyen bir mumu benzetmekte; kara gün dostu olarak bildiği tüm dostlarının kendisini
gözden çıkardığını ifade etmektedir.¹⁵¹

نَفَرَتِ الرِّيَاحُ الْمِسْكَ وَالْقُرْفِيفَ بَدَلِ التُّرَابِ، ظَهَرَ اللُّؤْلُؤُ وَالرَّيْرَجُ بَدَلِ فَكَهَةِ الْعُصُونِ

Tahta geçen Sultan I. İzzeddin'in Leon üzerine çıktığı seferin zamanı betimlenmektedir.
Bahar mevsiminde etrafı çiçek kokularının sardığı ayrıca ağaçların meyvelendiği bir za-
manda sefere çıkılmasının övgüsü ifade edilmektedir.¹⁵²

إِنْ ضَاعَ الْكَأْسُ مِنَ الْبَيْدِ وَانْكَسَرَ الدُّنُّ، فَمَا جَدَوِي الْعُصْرُ عَلَى الشَّفَقَةِ وَتَقْلِبِ الْبَيْدِ

Sultan I. İzzeddin'in Halep üzerine yaptığı seferde beylere güvenemeyerek onları toplu
bir şekilde infaz etmesinden dolayı büyük bir pişmanlık yaşamış sonrasında geriye dönmüş
ve kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Onun pişmanlık ve hasret ifadesi sadedinde bu beyit
söylenmiştir. Kadehler zayı olup testi kırıldıktan sonra parmakları ısırmanın ve elleri ovuş-
turmanın fayda vermeyeceği söylenerek mükemmel bir teşbih-i temsîlî yapılmıştır.¹⁵³

¹⁴⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 6.

¹⁴⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 13.

¹⁵⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 27.

¹⁵¹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 50.

¹⁵² *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 74.

¹⁵³ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 74.

تَرَكْنَا الدُّنْيَا، وَمَضَيْنَا، غَرَسْنَا تَعَبَ الْقَلْبِ، وَمَضَيْنَا
فَالْتَوَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ نَوَيْتُكُمْ، لِأَنَّا، أَخَذْنَا نَوَيْتَنَا، وَمَضَيْنَا

Aynı şekilde Sultan I. İzzeddin bu beyitlerde dünyanın faniliğine olan inancını ifade ederek geçmişteki hatalarından pişmanlığını ifade etmekte artık saltanat sırasının kendisinden sonra olanlara tevdi edileceğini söylemektedir.¹⁵⁴

إِنْتَزَعَتِ الْقَلْبَ مِنَ الْجَسَدِ وَالرُّوحَ وَالْمَالَ وَالْوَلَدَ، وَرَضِيَتْ بِمَا هُوَ أَسْوَأُ مِنَ الْمَوْتِ

Sultan I. Alâeddin Keykubad devrinde isyan eden veya o potansiyele sahip emirlerin infâz edildiği görülmektedir. Seyfeddin Ayaba da bunlardan biriydi. O idam edilmezden önce ölümden beter olan zillete dîcâr olduğunu ve tüm sevdiklerinden ayrılmak zorunda kaldığını ifade ederek nedâmet içerikli yukarıdaki beyiti söylemiştir.¹⁵⁵

لَتَقْرَعَنَّ عَلَى السَّنِّ مِنْ نَدَمٍ إِذَا تَذَكَّرْتَ يَوْمًا بَعْضَ أَخْلَاقِي

Ayrıca Seyfeddin Ayaba, Sultan I. Alâeddin'e olan iyiliklerini hatırlatma sadedinde şu beyiti söylemiştir. İlgili beyitte yaptığı iyiliklere karşılık bulamadığını ifade ederek pişmanlık duymakta benzer bir durumun sultanın da başına geleceğini temennî etmektedir.¹⁵⁶

إِيَّهَا الْمَلِيكُ، إِنَّ قَلْبَ أَعْدَائِكَ قَدْ أَوْجَعَهُ الْأَلَمُ،
وَوَجْهُهُ الْخُصْمُ قَدْ اصْفَرَ خَوْفًا مِنْكَ،
وَالْحَقُّ أَنَّهُ بَرِعِمَ مَا أَعَانِيهِ مِنْ غُصَصٍ وَأَلَامٍ،
فَحَسْبِي أَنْ يَكُونَ لِي فِي مُلْكِكَ «أَب كَرَمٍ» (أَيُّ مَاءٍ حَارٌّ) وَخُبَيْرٌ بَارِدٌ

Bu beyitler Mengüçük şahı Dâvûd'un, I. Alâeddin karşısında âciz duruma düşüp mülkünü yitirmesinden bahsetmektedir. O bunu anlayınca nedâmet içerikli bu beyitleri söylemiştir. Dâvûd Şah, I. Alâeddin'in düşmanlarının gönüllerinin acıyla dolu olduğunu, korkudan yüzlerinin sapsarı kesildiğini itiraf etmektedir. Bunların kendisine de acı verdiğini, sultana bağlılığın ifadesi olarak içimi iyi olmayan bir sıcak su ile lezzet vermeyen bir soğuk kemeğin kendisine kâfi geleceğini beyan etmektedir.¹⁵⁷

خُذُوا بِنَصِيْبٍ مِنْ نَعِيمٍ وَوَلَدَةٍ فَكُلُّوا وَإِنْ طَالَ الْمَدَى يَتَصَرَّمُ
كَمْ جُمُوعٌ قَدْ رَأَتْ أَبْصَارُنَا يَمْرُجُونَ الْحَمْرَ بِالْمَاءِ الرُّؤَالِ
نَمْ صَارُوا فِي عَدِّ أَيْدِي سَبَا وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ حَالٌ بَعْدَ حَالٍ

Sultan Alâeddin Keykubad döneminin son bulmasını ve vefatını betimleyen yukarıdaki şiir de dünyanın geçiciliği ve geçmişe ait pişmanlıkların ifadesi sadedindedir. Şiirde dünyada zirveye erişen kimselerin durumu, boyu uzayıp da kırılan nesnelere benzetilerek teşbîh-i temsîl yapılmakta, “dünyadaki nasibinizin kıymetini bilin” denerek tavsiyede bulunmaktadır. Yine beyitlerde, nice dost meclislerinin ve içindeki eğlencelerin geçip gitmesinin dünyanın geçiciliğini gösterdiği, halden hâle dönüşen zamanın da bu se-

¹⁵⁴ Muhtasar-ı Selçûknâme, 98.

¹⁵⁵ Muhtasar-ı Selçûknâme, 139.

¹⁵⁶ Muhtasar-ı Selçûknâme, 140.

¹⁵⁷ Muhtasar-ı Selçûknâme, 185.

kilde olduğu ifade edilmektedir. Bu tarz değişim ve dönüşümler, zamanın değişim ve dönüşümlerine teşbîh edâtıyla benzetilerek şiirde sarîh bir teşbîh de yapılmaktadır.¹⁵⁸

يَا صَاحَ أَمَا رَأَيْتَ شُهْبًا ظَهَرَتْ قَدْ أَحْرَقَتْ الْقُلُوبَ ثُمَّ اسْتَبْرَتْ
طَرْنَا طَرَبًا لِيُضَوِّيَهَا جِينَ طَرْتِ أَوْرَتْ وَتَوَارَتْ وَتَوَلَّتْ وَسَرَتْ

Sultan I. Alâeddin'in vefatından sonra tahta II. Gıyâseddin Keyhusrev geçmişti. Ancak devlette söz sahibi konumda olan Sadeddin Köpek adlı bir emirdi. Eserde onun diğer devlet adamlarından tevkîf ettirerek öldürülmesine yol açtığı kimselerin hüznü ve pişmanlıklarının vurgulandığı yukarıdaki beyitler varit olmuştur. Bu şiirde nidâ üslûbuyla dosta seslenilmiş, dost lafzının (sâhi) bâ harfi söylenmeyerek hazif yapılmıştır. Şair burada kalpleri yakıp gizlenen kıvılcımlarla kendi vaziyetini betimlemektedir. Bu beyitte tasvîr üslûbu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kendi vaziyeti bu duruma benzetilmekte ve temsîlî bir istiâre yapılmaktadır. Çevresinden gördüğü eziyetleri tıpkı gönlünü yakan, geceleri seyirtip giden ateş huzmelerine benzetilmektedir.

يَا صَاحَ أَمَا تَرَى بُرُوقًا وَمَضَّتْ قَدْ حَيَّرَتِ الْعُقُولَ جِينَ اعْتَرَضَتْ
حَلَّتْ وَلَحَّتْ وَلَوَّحَتْ وَانْقَرَضَتْ لَاحَتْ وَتَحَلَّتْ وَتَحَلَّتْ وَمَضَّتْ

Burada da şair, Sühreverdî el-Maktûl'un şiirine bir nazîre yapmaktadır. Hayatın türlü cilveleri olduğunu ancak bu iniş ve çıkışların hepsinin bir şimşek parıltısı kadar geçici ve fânî olduğuna vurgu yapmakta, hepsinin sonlandığına işaret etmektedir. Her iki şiirde de cinâşlı ve secîli ifadelerin olduğu da görülmektedir.¹⁵⁹

جِينَ عَبَرَتِ الشَّمْسُ مِنْ أَحَدِ نَضْفِي بُرْجِ السَّرَطَانِ نَظَرْتُ بِكَائِبَتِهَا نَحْوَ الْمَرِيخِ فَوَجَدْتَهُ فِي التَّرْبِيعِ
أَرْسَلَ النَّوْرُ مَتَاعَهُ إِلَى الْأَسَدِ ثُمَّ ارْتَحَلَ نَحْوَ رُحْلِ رَغَبَةٍ فِي الْإِنْتِقَامِ
صَارَ الْمَرِيخُ مُطَوَّقًا بِحَلَقَةٍ فِي الْعَقْرِبِ فَتَسَامَرَ الْقَمَرُ بِمَا حَدَّثَ مَعَ الْأَفْلَاكِ
وَأَلْفَى الْمُشْتَرِي بِنَظَرَةٍ قَابِسِيَّةٍ عَلَى الزُّهْرَةِ فَمَرَّتْ عَلَى النَّارِ الْمُحْرِقَةِ كَالسَّهْمِ الْخ...

Anadolu Selçuklularının kaos dönemlerinde ortadan kaldırılan devlet adamlarından birisi de vezir hem de şair Sâhip Şemseddin Isfahânî'ydî. O, ömrünün son zamanlarında daha önce tamamı verilen bu şiiri kaleme almıştır. Şair gök cisimlerinin hareketleri üzerinden hâdiseleri yorumlayarak öncelikle onların olanlara müsebbib olduğunu vurgulasa da daha sonra onlara suç atılamayacağını, olanlarda kaderin hükmü tecellî ettiğini, başına gelenlerde sorumlu olanın bizzat sebebiyet veren kendisi olduğunu nâdim bir üslûpla anlatmaktadır.¹⁶⁰

قَدْ عَرَّانَا الْعَالَمُ مِنْ لِبَاسِ السَّعَادَةِ وَجَعَلَنَا حَيْرَى مِنْ دَوْرَةِ الرِّمَانِ
مَا مِنْ صَبَاحٍ صَحِيحٍ إِلَّا وَرَأَيْتِي بَاكِئًا مَا مِنْ لَيْلَةٍ قَدْ مَرَّتْ إِلَّا وَرَأَيْتِي مَحْزُونًا

¹⁵⁸ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 246.

¹⁵⁹ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 258.

¹⁶⁰ *Muhtasar-ı Selçûknâme*, 321-322. Bu beyitte güneşin Merih (Mars) gezegenine doğru bakması şeklindeki betimlemede de insan eylemine yapılan bir benzetmeden yola çıkarak istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) vardır, denebilir.

Sonraki dönemlerde saltanat varisleri arasında da çekişmeler gerçekleşmişti. O devirdeki çekişmelerden kaynaklı hanedan mensuplarının hoşnutsuzluğunu ve nedâmetini ifade eden bu beyitler, eserde yer almaktadır. Nedamet içerikli bu beyitte mutluluk, insana giydirilen bir elbiseye benzetilmekte ve o elbiseyi dünyanın onlardan soyarak üryan duruma soktuğu anlatılmaktadır. Dünyanın bir insan gibi davranması üzerinden bir istiâre yapıldığı için burada istiâre kapalı istiâredir. Aynı şekilde gecenin onlara uğrayışı, sabahın gülüşü kısımlarında da istiâre-i mekniyye vardır.¹⁶¹

مُنْدُ أَنْ أُحْزِنَتِي الطَّالِعُ الْمُنْقَلِبُ
أَجْرَى الدَّمْعِ مِنْ عَيْنِي دَمًا وَجِين لَجِجَ الْمَرِيخِ بِزُحَلٍ،
أَمْسَكَ فِي الْحَالِ بِتَلَابِيهِ، وَنَصَّبَنِي عَلَى الْأَعْوَادِ

Anadolu Selçuklularının son dönemlerinde Moğollar kimi vezirleri infâz ederek katletmişlerdi. Bunlardan biri de Nizâmeddin adında bir vezirdi. Eserde onun idam edilmesiyle ilgili bu beyitler yer almaktadır. Bu beyitte kötü taliin kendisini mahzûn eylemesi ile kapalı istiâre yapılmaktadır. Onu hüzne garketme ise istârenin karinesidir. Ayrıca gözyaşları kana benzetilmekte ve çektiği acının boyutları ifade edilmeye çalışılmaktadır. Mars ve Satürn gibi gezegenler insan tavırlarıyla hareket eden ve onu infâz eden kimselere benzetilmektedir.¹⁶² Burada da karine iki gezegenin bir insan gibi onu çarmıha çekmeleridir. Diğer taraftan burada maktûlün durumunu betimleyen, muhtemel zararlardan kaçınmak isteyen başka bir şair olabilir. Bu yüzden infâz eden düşmanlar açıkça söylenmemekte, Mars ve Satürn gezegenlerine benzetilerek istiâre-i tasrîhiyye yapılmaktadır.¹⁶³

عَسَى الْأَيَّامُ أَنْ يَرْجِعَنَّ
قَدَمًا كَالَّذِي كَانُوا
وَعَدَّتْنِي الْأَيَّامُ مِنْكَ بِوَصْلِ
أَوْ لَوْ كَانَتْ تَصْدُقُ الْأَحْلَامُ

Son Anadolu Selçuklu sultanlarından biri olan IV. Kılıcarşlan devrindeki devlet adamlarından biri olan, şair Mecdüddin Muhammed Erzincânî'den bu şekilde bir beyit de eserde yer almaktadır. Şâir normalde ummak (terecî-işfâk) anlamı veren عَسَى fiilini kullanmakta ancak muhal olan bir şeyi talep etmesinden ötürü cümlelerin tamamında temennî anlamını kastetmektedir. İkinci beyitin ikinci mısraındaki لَوْ edatı da cümlelerdeki temennî manasını pekiştirmektedir. Ayrıca şair aklen ve âdeten imkânın olmadığı bir şeyi istemek suretiyle gulûv yoluyla mübâlağada bulunmaktadır. Çünkü günlerin geçmişteki haliyle geri dönmesi mümkün değildir. Yine beyitte “eyyâm” tabiri vadetme fiiliyle zikredildiği için insana benzetilerek istiâre-i mekniyye yapılmıştır. Aynı şekilde rüyaların doğru söylemesi kısmında da benzer şekilde bir istiâre vardır. Beyitlerin tamamında anlam itibariyle nedâmet ve hasret üslûbu hâkimdir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Muhtasar-ı Selçûknâme, 338.

¹⁶² Bu şekilde yapılan kapalı istiârelere istiâre-i mekniyye adı verilmektedir.

¹⁶³ Muhtasar-ı Selçûknâme, 350-351.

¹⁶⁴ Muhtasar-ı Selçûknâme, 376.

Sonuç

Eserde varit olan beyitler, dönemin siyasî hâdiselerini, edebî üslûplarla tasvir etmektedir. Genellikle tasvirlerin nasîhat, irşâd, ibret, kahramanlık, övgü, yergi, nedâmet ve gazilik anlatıları şeklinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eser, asırlık bir zaman dilimine, muhtelif yönlerden ışık tutmaktadır. Eserde Anadolu Selçuklularının ilgili dönemdeki güçlü ve şatafatlı zamanları tasvir edilmektedir. Aynı şekilde o dönemde yaşanan ihtilâf ve taht karışıklıkları, dönemin seferleri, savaşları detaylarıyla yer almaktadır. Ayrıca saray ve çevresindeki edebî müsamereler, sevinçler, hüznler, umutlar vb. hissiyâta dair çok edebî muhteviyatı içermektedir. Bu bağlamda eserdeki beyitlerin büyük önemi vardır. İlgili çalışmada eserde öncelikle geçen beyitlerin nispeti ve orijinal hali araştırılarak tercüme edilmeye çalışılmış, harekelenmiş ve anlaşılır hale getirilmiştir. İçerdiği tema ve bağlama değinilmiştir. Yine edebî üslûp ve anlatımlara vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Yer yer beyitlerdeki Arap Dili Belâgatının beyân ve bedî alanına dair hususlara değinilmiştir.

Anadolu Selçuklu dönemine ışık tutan önemli bir tarihî vesika olan *Muhtasar-ı Selçûknâme*, o devrin ana kaynaklarından biri mahiyetindedir. Bu çalışmada ele alınan *Muhtasar*'ın önemli bir tarih eseri olmasının yanı sıra içerdiği edebî metinlerden ötürü edebiyât alanında da öne çıkan kaynaklardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eser, önemli oranda Arapça asıllı şiirler de içermektedir. Bu şiirler genelde klasik dönem Arap şairlerine hatta Cahiliye Dönemi şairlerine nispet edilmektedir. Haliyle İbn Bîbî'nin muhtasarı olması bağlamında dönemin müerrih, edîb vasfıyla anılan ilgili âlimlerinin dile hâkimiyet sınırları ortaya çıkmaktadır. Dile olan vukûfiyetlerinin yanı sıra aynı zamanda müellifin istişhâd yeteneği araştırma bulgusu olarak göze çarpmaktadır. Zira tarihî vak'a ile ilişkilendirme noktasında şiirleri temellendirerek bağlamı ve metni sürdürmektedir. Bu durum, İbn Bîbî'de sınırlarını aşmış olsa da araştırma materyali olan *Muhtasar*'ında yerli yerince olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde bu çalışmada her bir beyitin veya şiirin kendine ait ayrı bir hikâyesinin ortaya çıkarılması; eserde oturduğu bağlamının tespit edilmesi çalışmada değerlendirilen bir başka husustur. Diğer taraftan şiirlerden elde edilen çıktıkların aynı zamanda ilintili olduğu tarihî vak'a veya vak'aların bir boşluğunu giderebilmesi tarih-edebiyât birlikteliğinin bir sonucudur. İlgili husus, bu çalışmada görülebilmektedir. Şiir okumalarının verdiği edebî biçemlerin klasik Arap şiiri üslûplarına yakınlığı; belâğî kuralların ise bir çatıda değerlendirilebilmesi araştırmanın verilerindedir. Özellikle tasvirler üzerinden döneme gidebilme; yaşanmışlıkların gerginliğini hissedebilme; güzel günlerin rahatlığını ve ferahlığını anlayabilme; araştırmanın edebî his noktasından kazanımlarını hülâsa olarak sunabilmektedir. Bu husus, Konya şehri ve Kubâdâbâd sarayı gibi sanatsal boyutu olan unsurların tasvirlerinde vesâir gazve ve savaşların betimlenmesinde sezilebilmektedir. Çalışmada bunlara doyurucu bir şekilde yer verilmektedir. Bu araştırma, *Selçûknâme* adlı eseri, tarih-edebiyât-dil bağlamında yeterli bir şekilde değerlendirmekte ve kritik etmektedir.

Araştırmada genel manada *Muhtasar-ı Selçûknâme*'de geçen şiirler; daha dar manada

onda geçen Arapça asıllı şiirler bir araya getirilmiştir. İlgili şiirlerin muhtevâları ortaya çıkarılmıştır. Şiirler harekelenerek okuma kolaylığı sunulmuş, tercümeleri yapılmıştır. Bu durumun, günümüz araştırmacılarına özellikle Anadolu Selçuklu tarihini tarih-dil-edebiyât bağlamında araştıranlar için yeterli oranda katkı sunacağı ifade edilebilir. Diğer taraftan, eserin tamamına, onda geçen şiirler üzerinden vukûfiyet sağlanabilmekte; kapsamlı malumat edinilmektedir. Ayrıca beyitlerdeki Arap Dili Belâgatına dair hususların ve edebî üslûpların belirlenmesi, çalışmanın ele aldığı hususlardan bir diğeri olmuştur. Sonuç olarak *Muhtasar-ı Selçûknâme* adlı eserin şiirlerinin, bu çalışma kapsamında tespiti ve analizi, benzer interdisipliner-multidisipliner çalışmalara ışık tutacak mahiyettedir.

Kaynakça | References

- Âmidî, Hasan b. Bişr. *el-Müvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*. Riyâd: Mektebetü Hâncî, 4. Basım, 1994.
- Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*. çev. M. Nuri Gençosman. Ankara: Uzluk Basımevi, b.y., 1941.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Askerî Hasen b. Abdillâh. *Dîvânü'l-meânî*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, b.y., ts.
- Bilgin, Orhan. "Cüveynî Atâ Melik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Buhturî, Ebû'l-Velîd b. Ubeyd. *el-Hamâse*. Abu Dabi: Hey'etu Abû Dabî li's-Sekâfeti ve't-Türâs, b.y., 2007.
- Bulut, Ali. *Belâgat-ı Müyessera*. İstanbul: İFAV Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Câhız, Amr b. Bahr el-Kinânî. *el-Mehâsinu ve'l-ezdâd*. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, b.y., 2002.
- Cevziyye İbn Kayyım, Muhammed b. Ebî Bekr. *Medâricü's-sâlikîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 2019.
- Demîrî, Kemâlüddin Muhammed b. Mûsâ. *Hayâtü'l-hayevânî'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *eş-Şî'ru ve's-şuarâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, b.y., 2002.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *Uyûnu'l-ahbâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, b.y., 1997.
- Durmuş, İsmail. "Tecâhül-i Ârif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Durmuş, İsmail. "Teşbîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. "Üslûp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Durmuş, İsmail-Pala, İskender. "İstiâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Mukâbele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/101-102. Ankara: TDV

- Yayınları, 2020.
- Fârisi, Zeyd b. Alî. *Şerhu kitâbi'l-hamâse*. Beyrut: Dâru'l-Evzâî, 1. Basım, ts.
- Güner, Ahmet. "Kâbûs b. Veşmgîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/43-44. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hafâcî, İbn Sinân. *Sırru'l-fesâha*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1982.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-üdebâ*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.
- Herevî, Kâsım b. Sellâm. *el-Emsâl*. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Basım, 1980.
- Husrî, Ebû İshâk. *Zehru'l-âdâb*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, b.y., ts.
- İbn Abdürabbih, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed. *el-İkdu'l-ferîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y., 1983.
- İbn Arabşah, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed. *Fâkîhetü'l-hulefâ ve mufâkehetü'z-zürefâ*. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1. Basım, 2001.
- İbn Bîbî, el-Hüseyn b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Ruğadî. *el-Evâmîru'l-alâiye fi'l-umûri'l-Alâiye (Selçuk Name)*, çev. Mürsel Öztürk. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, b.y., 1996.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâüddin Nasrullâh b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir*. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, b.y., ts.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâ'iz-zemân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1994.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. el-Hasen. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1996.
- İbn Şa'ar, Kemâlüddin Ebû'l-Berekât. *Kalâidu'l-cumân fi ferâidi suarâi hâze'z-zemân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- İsfahânî, Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve muhâverâtü's-şuarâ*. Beyrut: Şeriketü Dâri'l-Erkam b. el-Erkam, 1. Basım, 1999.
- İsfahânî, Ragıb. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1991.
- Kâli, Ebû Alî. *el-Emâlî*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1926.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Mahmûd b. Muhammed. *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*. Beyrut: Dâru Sâdır, b.y., 2010.
- Kesik, Muharrem. "Sâdeddin Köpek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifu'l-işârât*. Kahire: el-Hey'e'l-Mısriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, 3. Basım, ts.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Kahire: Dâru'l-Meârif, b.y., ts.
- Merzûkî Ebû Alî, Ahmed b. Muhammed el-Hasen el-İsfahânî. *Şerhu dîvânî'l-hamâse*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Merçil, Erdoğan. "Ziyârîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Muhtasar-ı Selçûknâme*. çev. Muhammed Saîd Cemâlüddin. Kahire: el-Merkezu'l-Kavmî li't-

- Terceme, 2. Basım, 2007.
- Özaydın, Abdülkerim. “İbn Bîbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/379-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim. “Kılıcarslan II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/398-402. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Pala, İskender. “Mübalağa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/426. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Seâlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr. *el-Letâif ve’z-zerâif*. Beyrut: Dâru’l-Menâhil, b.y., ts.
- Seâlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr. *el-Müntehal*. İskenderiyye: el-Matbaatü’t-Ticâriyye, b.y., 1901.
- Seâlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr. *et-Temsîl ve’l-muhâdara*. Kahire: ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitâb, 2. Basım, 1981.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/346-348. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/348-350. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev III”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/350-351. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sühreverdî, Şihâbüddin. *Dîvânü’s-Sühreverdî el-Maktûl*. Bağdat: el-Mektebetü’l-Vataniyye, b.y., 2005.
- Sümer, Faruk. “Mengüçükler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/138-142. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Sümer, Faruk. “Anadolu Selçukluları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/380-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/351-353. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/354-356. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Keykubad I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/357-359. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Kılıcarslan IV”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/403-405. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Umm*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2. Basım, 1990.
- Tâlekânî, Sâhib b. Abbâd. *el-Emsâlû’s-sâire min şî’ri’l-Mütenebbî*, Bağdâd: Mektebetü’n-Nehda, 1. Basım, 1965.
- Taneri, Aydın. “Celâleddin Hârizmşâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/248-250. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Tevârîh-i Âl-i Selçûk I, III (Histoire Der Seldjoucides D’asie Mineure)*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Kayıt No: 17309 ve 17310. Yer: AI/2615-3 ve 4.
- Uğurlu, Kamil. “Kubâdâbâd Sarayı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/299-300.

Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yâfî, Afifüddin Abdullâh b. Es'ad. *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Yûsî, Nûruddin Hasan b. Muhammed. *Zehrü'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem*. Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1. Basım, 1981.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=267355&dkymId=5884>.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=267354&dkymId=5885>.

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=508531&materialType=NE&query=bibi>.